

№1
2024

Вестник ВÓВЕК

МЕЖДУНАРОДНЫЙ
НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

OJS
OPEN
JOURNAL
SYSTEMS

[bobek_organization](https://www.instagram.com/bobek_organization)
t.me/bobek_science

+7 776 181 86 88
+7 701 475 16 38

Астана, Казахстан
conferences2019.kz@gmail.com

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ
ИНСТИТУТ «БОБЕК»

ISSN 2664-2271

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА

eLIBRARY.RU

РИНЦ

«ВЕСТНИК БОБЕК»

№1(1). 2024

СЕРИЯ «СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ»
«ПОЛИТОЛОГИЯ»
«КУЛЬТУРОЛОГИЯ»

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

Е. Абиев, PhD (Казахстан)

Ж.Малибек, профессор (Казахстан)

Ж.Н.Калиев к.п.н. (Казахстан)

Лю Дэмин (Китай),

Е.Л. Стычева, Т.Г. Борисов (Россия)

Чембарисов Э.И. д.г.н., профессор (Узбекистан)

Салимова Б.Д. к.т.н., доцент (Узбекистан)

Худайкулов Р.М. PhD, доцент (Узбекистан)

Заместители главного редактора: Е. Ешим (Казахстан)

Международный научный журнал «ВЕСТНИК БОБЕК» ЛИЦЕНЗИРОВАН И
ЗАРЕГИСТРИРОВАН В КОМИТЕТЕ ИНФОРМАЦИИ, МИНИСТЕРСТВА
ИНФОРМАЦИИ И ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН,
регистрационный номер СВИДЕТЕЛЬСТВА: KZ94VPY00075161 от.15.08.2023 г.

ISSN 2664-2271

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
eLIBRARY.RU

РИНЦ

BOBEK

«BULLETIN OF BOBEK»

No.1(1). 2024

**SERIES "SOCIOLOGICAL SCIENCES"
"POLITICAL SCIENCE"
"CULTUROLOGY"**

CHIEF EDITOR:

E. Abiev, PhD (Kazakhstan)

J. Malibek, professor (Kazakhstan)

Zh.N. Kaliev, candidate of pedagogical sciences (Kazakhstan)

Liu Deming (China),

E.L. Stycheva, T.G. Borisov (Russia)

Chembarisov E.I. Doctor of Geographical Sciences, Professor (Uzbekistan)

Salimova B.D. Ph.D., associate professor (Uzbekistan)

Khudaykulov R.M. PhD, associate professor (Uzbekistan)

Deputy chief editors: Y. Yeshim (Kazakhstan)

The international scientific journal "BOBEK NEWSLETTER" is LICENSED AND REGISTERED WITH THE INFORMATION COMMITTEE, MINISTRY OF INFORMATION AND SOCIAL DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN, CERTIFICATE registration number: KZ94VPY00075161 dated 08/15/2023.

ASTANA – 2024

Consolidation of legal entities in the form of an association «National Movement «Bobek», 2024

УДК 364.42/.44

СИСТЕМА СОЦИАЛЬНЫХ ПОСОБИЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Ким Венера Владимировна

Старший преподаватель, магистр экономических наук

Ким Алексей Максимович

Старший преподаватель

Кызылординский университет имени Коркыт Ата,

Кызылорда, Казахстан

***Аннотация:** В данной статье рассматривается сущность социальных пособий в РК. Перечислены разделы Социального кодекса. Кроме этого, в статье представлены виды обязательного социального страхования в Казахстане. Изложены условия и сроки выплаты адресной социальной помощи.*

***Ключевые слова:** социальное пособие, социальный кодекс, социальное страхование, социальная выплата, социальные отчисления, занятость, миграционная политика, трудоспособность.*

Социальное пособие — пособие в форме денежной выплаты в рамках системы социального обеспечения, мера государственной социальной поддержки. Социальные выплаты – это выплаты, осуществляемые Государственным фондом социального страхования в пользу получателя социальной выплаты.

Получатель социальной выплаты – физическое лицо, за которое производились социальные отчисления в Государственный фонд социального страхования до наступления случая социального риска и в отношении которого Государственным фондом социального страхования вынесено решение о назначении социальных выплат [1].

Социальный кодекс Республики Казахстан является основой для построения новой социальной политики, направленной на создание базовых условий для укрепления и развития казахстанской семьи. Если сейчас вопросы социальной защиты лиц с инвалидностью регламентируются 5 законами, то в будущем будет только один Социальный кодекс. Порядок изложения выстроен в соответствии с этапами жизненного пути каждого человека, начиная от рождения и заканчивая выходом на пенсию, с последующим указанием мер, потребность в которых может возникнуть не у каждого (социальные гарантии для лиц, находящихся в трудной жизненной ситуации).

Проектом Социального кодекса РК предусмотрен ряд разделов по следующим направлениям:

1. Внедрение Цифровой карты семьи;
2. Новые подходы в сфере обеспечения занятости;
3. Новая миграционная политика;
4. Меры поддержки семей с детьми;
5. Модернизация системы специальных социальных услуг;
6. Повышение пенсионных выплат.

При этом, Социальный кодекс обеспечит сохранение всех социальных гарантий и форм соцподдержки, которые есть сегодня, в том числе обеспечение граждан пенсиями, пособиями и выплатами из Государственного фонда социального страхования (далее – Фонд). Параметры назначения социальных выплат из Фонда в рамках Социального кодекса сохраняются без изменения [2].

Кроме этого, проектом Социального кодекса предусматривается: расширение охвата обязательным социальным страхованием порядка 30 тысяч индивидуальных помощников, оказывающие услуги по сопровождению лица с инвалидностью I группы, имеющего

затруднение в передвижении. Это означает, что при наступлении социальных рисков, индивидуальный помощник будет иметь право на социальные выплаты из Фонда, обеспечен медицинской помощью в рамках страхового пакета из Фонда социального медицинского страхования, а также при достижении пенсионного возраста - иметь трудовой стаж для базовой пенсии и право на накопительную пенсионную выплату.

В соответствии с Законом Республики Казахстан от 26 декабря 2019 года № 286-VI ЗРК «Об обязательном социальном страховании» обязательному социальному страхованию подлежат:

- 1) работники, а также лица, имеющие иную оплачиваемую работу (избранные, назначенные или утвержденные);
- 2) индивидуальные предприниматели, в том числе главы крестьянских или фермерских хозяйств;
- 3) лица, занимающиеся частной практикой;
- 4) физические лица, являющиеся плательщиками единого совокупного платежа в соответствии со статьей 774 Кодекса Республики Казахстан «О налогах и других обязательных платежах в бюджет» (Налоговый кодекс);
- 5) иностранцы и лица без гражданства, а также оралманы, постоянно проживающие на территории Республики Казахстан и осуществляющие деятельность, приносящую доход на территории Республики Казахстан.

Таким образом, участник системы обязательного социального страхования - это физическое лицо, за которое уплачиваются социальные отчисления и которое имеет право на получение социальных выплат при наступлении случаев социального риска.

Виды обязательного социального страхования

Обязательное социальное страхование подразделяется на следующие виды:

- на случай утраты трудоспособности;
- на случай потери кормильца;
- на случай потери работы;
- на случай потери дохода в связи с беременностью и родами, усыновлением (удочерением) новорожденного ребенка (детей);
- на случай потери дохода в связи с уходом за ребенком по достижении им возраста полутора лет.

Пособие многодетным семьям

В 2023 году выплатами государственного пособия по многодетности в среднем охвачено 543,3 тыс. семей на общую сумму 413,3 млрд тенге, в том числе за декабрь данный вид пособия получили 570,5 тыс. семей на общую сумму 36,6 млрд тенге.

Размеры выплат дифференцированы в зависимости от количества детей и в 2024 году составляют:

- с 4 детьми – 16,03 МРП, или 59 183 тенге;
- с 5 детьми – 20,04 МРП, или 73 988 тенге;
- с 6 детьми – 24,05 МРП, или 88 793 тенге;
- с 7 детьми – 28,06 МРП, или 103 598 тенге;
- с 8 и более детьми – по 4 МРП, или по 14 768 тенге на каждого ребенка.

Пособие по инвалидности

С 1 января 2024 года размеры государственных социальных пособий по инвалидности и по случаю потери кормильца повышены на 7% в связи с увеличением размера прожиточного минимума. По решению правительства РК также на 7% были повышены размеры выплат из ГФСС по утрате трудоспособности и по потере кормильца. Так, в текущем году размеры ГСП по инвалидности от общего заболевания составили: 1 группа – 95 496 тенге,

2 группа – 76 397 тенге,

3 группа – 52 089 тенге.

По состоянию на 1 января 2024 года средний размер социальных выплат из ГФСС: по утрате трудоспособности – 47 445 тенге, по потере кормильца – 51 574 тенге.

Социальные выплаты по беременности и родам, уходу за ребенком

В случае утраты доходов в связи с беременностью и родами, усыновлением новорожденного ребенка положена единовременная выплата, которая должна компенсировать утраченный доход. Назначается выплата только участникам системы обязательного соцстраха и выплачивается за счет Фонда социального страхования. Выплата не может превышать 40% от 7 МЗП (490 тыс. тенге) — 196 тыс. тенге в 2023 году.

Социальная выплата по потере кормильца

По информации Egov.kz, право на такую социальную выплату имеют члены семьи, которая потеряла кормильца, если они находились на его иждивении.

Назначается выплата несовершеннолетним детям, братьям, сестрам, внукам, а также лицам с инвалидностью, если они стали инвалидами в возрасте до 18 лет. В случае получения иждивенцем среднего, технического и профессионального, послесреднего, высшего и послевузовского образования срок выплат продлевается до 23 лет. В 2023 году на выплату государственных социальных пособий (ГСП) по инвалидности и по случаю потери кормильца из республиканского бюджета было направлено порядка 528,1 млрд тенге. Дополнительно к этому из Государственного фонда социального страхования (ГФСС) осуществлены социальные выплаты по утрате трудоспособности и по потере кормильца на сумму порядка 65,5 млрд тенге.

Социальные выплаты являются попыткой выровнять материальное положение слоев населения, нуждающихся в защите ограниченных в своих возможностях, по сравнению с остальными гражданами. Получить рассматриваемую помощь может каждый при условии, что его положение отвечает нормам. Социальная поддержка – это выплаты от государства, предназначенные для того, чтобы граждане чувствовали спокойствие [3].

Адресная социальная помощь (АСП), децентрализованная система социальной помощи, была введена в соответствии Законом РК «О государственной адресной социальной помощи», вступившим в силу 1 января 2002 года. Данный Закон регулирует правовые отношения, связанные с оказанием государственной адресной социальной помощи малообеспеченному населению. АСП была введена в целях совершенствования существующей системы социальной помощи и считается частью программы по преодолению бедности в Казахстане. Ответственность за организацию и выплату АСП полностью лежит на местных исполнительных органах.

В регионах действуют специальные участковые комиссии, созданные решением местных исполнительных органов. Данные участковые комиссии осуществляют свою деятельность в соответствии с Положениями, утвержденными акимами регионов и согласованными с местными представительными органами. Участковые комиссии готовят заключение о степени нуждаемости заявителя в АСП по форме, утверждаемой акимами областей, городов Астана и Алматы, по мере необходимости в пятидневный срок со дня получения поручения со стороны уполномоченного органа или акима аула/поселка участковые комиссии проводят обследование материального положения лиц, претендующих на получение АСП, и членов их семей и направляют свое заключение в уполномоченный орган или акиму аула/поселка.

Порядок обращения за оказанием АСП обеспечивается следующим образом:

1. Заявитель от себя лично или от имени его/ее семьи обращается по месту жительства в уполномоченный орган или при его отсутствии акиму аула/поселка, получает бесплатно бланки заявления и других документов установленного образца.

2. Аким или уполномоченный орган принимает от заявителей заявления с прилагаемыми документами, регистрирует их и направляет в участковые комиссии для проведения материального обследования и представления заключения.

3. Участковая комиссия по поручению уполномоченного органа (акима аула/поселка) проверяет материальное положение (доход) заявителя и его/ее семьи и составляет заключение о степени нуждаемости семьи в АСП. Участковая комиссия представляет результаты обследования вновь в акимат аула/поселка или в уполномоченный орган города (района). Проверка и подготовка заключения должна быть завершена в пятидневный срок со дня получения поручения от уполномоченного органа или акима аула/поселка.

4. Если заявитель обратился с заявлением в акимат аула/поселка, то последний должен сдать документы заявителей уполномоченному органу не позднее двадцати дней со дня принятия документов от заявителей.

5. Уполномоченный орган рассматривает документы в десятидневный срок со дня получения от заявителя или акимата аула/поселка и принимает решение о предоставлении или отказе в предоставлении АСП в форме, утверждаемой акимами областей, городов Астана и Алматы, о чем заявителя извещают в письменном виде с указанием оснований в случае отказа.

6. Решение о назначении АСП или отказе в ней подписывается руководителем уполномоченного органа. В случае, если заявителю отказано в АСП, он может обратиться с жалобой в вышестоящие инстанции или судебные органы.

Таким образом, в любом государстве социальное обеспечение занимало и будет занимать ключевое положение. Оно тесно связано с политикой и непосредственно зависит от экономической стороны, предопределяя социальное благополучие населения. Одним из важных факторов, под воздействием которых в большой степени возрастает необходимость социальной защиты, ее роль и значение в жизни людей, является резкое снижение уровня обеспеченности экономически неактивной части населения (престарелых, нетрудоспособных и безработных).

Потеря основного и единственного источника средств существования, каким является заработок, ставит человека и его семью в исключительно тяжелое материальное положение, несет с собой лишения, нищету, бедность. В такой ситуации социальное обеспечение остается одним из основных источников существования.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Тлеубердиева, С. С. Основные направления повышения доходов населения в Республике Казахстан [Текст]/С. С. Тлеубердиева, А. К. Алпысбаева, Ж. М. Акимов// "Тұран" университетінің хабаршысы. - 2016. - № 3. - С. 94-99.
2. Тусупбекова, Л. Меры по улучшению соцобеспечения [Текст]/Л. Тусупбекова// Казахстанская правда. - 2013. - 21 нояб. - С. 1, 4.
3. Ханс-Хорст Конколеуски: Уровень социального обеспечения - тест на социальную зрелость государства [Текст]: интервью с ген. секретарем Междунар. ассоциации соц. обеспечения (МАСО) Х.-Х. Конколеуски / вела К.Иванова // Казахстанская правда. - 2015. - 2 сент. - С. 8.

УДК 316.423.2

РОЛЬ ПАМЯТИ КАК ФАКТОР МЫШЛЕНИЯ В ОБЩЕСТВЕ

Файзулин Равиль Калимович
старший преподаватель КООД АФ СПбГУП
Алматы, Казахстан

***Аннотация:** Автор рассуждает о механизме смены отношения в обществе к насущным вопросам и роли социальной памяти в этом процессе. Анализируется алгоритм причин реакций мышления и возможности его коррекции в правильном русле социальной эволюции. Рассматриваются вопросы проблем состояния общества и их возможные причины.*

***Ключевые слова:** модель мышления, память, эволюция общества, генетическая память.*

Мировые события последнего десятилетия вызывают интерес в плане возможной смены парадигмы Мышления у современного человека. Возможно предположить, что привычная модель мышления, т.н. ментальная конструкция, которая была основой мировосприятия событий дня вчерашнего, сегодня стала корректироваться. Изменению подлежат многие вопросы социальной памяти – от простых вещей (применяемый словарный запас человека) до масштабов мировоззрения. Попробуем разобраться в этом непростом деле.

К рассуждению на заданную тему подтолкнул результат исследования ПЭТ-центра (позитронно-эмиссионная томография) Турку в Финляндии о том, что музыка вызывает схожие эмоции и телесные ощущения вне зависимости от места рождения или текущего проживания человека [1]. Авторы сообщают в выводе работы о том, что «топография телесных ощущений, вызванных музыкой, варьируется в зависимости от эмоциональных и структурных особенностей музыки, оставаясь при этом неизменной у разных участников и музыкальных образцов из культур Западной и Восточной Азии...наблюдается ... тесное соответствие между субъективными эмоциями, вызванными музыкой, и телесными ощущениями, предполагая, что телесные реакции могут быть ключевым путем в выявлении и дифференциации эмоций, вызванных музыкой...Учитывая культурную согласованность этих эффектов, результаты предполагают схожее воплощение музыкальных эмоций в разных культурах и указывают на биологический компонент телесных ощущений, вызванных музыкой». Исходя из данных вывода, вполне вероятным будет понимание о возможно едином механизме восприятия разнообразной информации людьми разных этносов, что в свою очередь предполагает и схожий результат запоминания и, соответственно, механизм мышления у носителей разной ментальности. В потребности убедить разных людей в необходимом схожем результате понимания не будет критической сложности – биологический компонент у всех похож, что формирует выгодную ситуацию для экономии потраченного времени в масштабе глобального социума. Умение приспособить научные результаты фундаментальных исследований или масштабных проектов позволяет «заинтересованным специалистам» решать свои целевые задачи. В данной плоскости нас интересует вопрос формирования и сохранения в общественной памяти социальных механизмов мышления.

Как часто человеку нужно повторять факт, чтобы запомнить? Алгоритм психофизиологии при потребности усвоить нужную информацию рекомендует повтор факта производить через 15 минут после первого, третье – через 8 часов (в день запоминания), четвертое – на следующий день, через 24 часа. Но большинство людей так не делает (кроме учеников или студентов). Потребность вспомнить тот или иной факт

возникает, обычно, в разговоре, когда человеку важно добавить свою позицию или отношение. Суммируя данный психологический процесс механизма памяти у отдельного индивида можно предположить, что степень значимости того или иного общественного события определяется тем фактом, насколько часто оно вспоминается людьми и интерпретируется в свой индивидуальный формат. Важным моментом развития памяти является сегодняшняя техническая обеспеченность современного человека гаджетами, которые позволяют большую часть нагрузки мозга переложить на электронных «помощников», которые ускоряют доступ к факту, но при этом упрощают задачу нейронам – нет потребности запоминать, а значит и нет потребности контролировать сохранение контактных нейрогрупп клеток в ассоциативных связях коры больших полушарий, а это, в свою очередь, снижает общий потенциал мозговых возможностей человека. Поэтому молодые люди, детство которых прошло при активном замещении бабушкиных сказок на быстро меняющиеся красивые картинки из подаренного смартфона, сегодня на уроке или семинаре уже не могут скомпоновать сложносочинённую фразу своего ответа, а частая потребность поспевать за ускоренным временем – применять заменители слов (смайлики) впоследствии затрудняет некоторым ребятам даже рассказать, например, простой анекдот... И когда такое встречается всё больше и чаще, особенно в формате модели таких занятий, когда большую часть новых знаний студент или школьник должен получить в автономном режиме усваивания (таковы нормы обучения в высшей школе, например, Европы), когда приходится прочитать нужный текст и разместить его в своей памяти, а она уже стала «клиповой» (т.н. фрагментарность фиксации), всё это в результате приводит к серьёзным проблемам уже в масштабах общества. Дикторы неправильно делают ударение в читаемом тексте, журналисты с ошибками пишут тексты, редактор word подчёркивает «незнакомые» слова, учёные филологи соглашаются с мнением одной бывшей первой леди, предложившей правописание языка увязать с нормами носителя языка – народа и т.д. Всё это вкуче приводит к реальной потере силы ментальной памяти в обществе, когда можно сказать уже по-другому, порой неправильно, и мало кто этому противиться, причём процесс идёт поступательно, постепенно изменяя те нормативы лингвистики, которые и влияют на ситуацию в целом. Замена или потеря слов из языка общения приводит к некоторым последствиям – как максимум меняется каркас мышления конкретного этноса в сторону упрощения, как минимум – все становятся усреднённо похожими. Что или кто стоит за этим? И как описанная ситуация влияет на механизм мышления в обществе? Для этого необходимо рассмотреть ещё один аспект вопроса

Как быстро мы забываем информацию? Уже в течение первого часа забывается до 60 % всей полученной информации, через 10 часов после заучивания в памяти остаётся 35 % от изученного. Далее процесс забывания идёт медленно, и через 6 дней в памяти остаётся около 20 % от общего числа первоначально выученного, столько же остаётся в памяти и через месяц.

Эта математика фиксации информации позволит понять ситуацию. «Сейчас идет процесс формирования национального самосознания — отрицающего космополитическое, либеральное, потребительское, антитрадиционалистское, постгуманистическое учение. Но новая национальная идеология будет сильна не из-за запрета изучения других, особенно западных теорий, а в том числе и за счет понимания их сути (ложных установок, ошибок, нестыковок, ловушек) и сознательного отказа от следования опасным рецептам» [2]. Процесс, происходящий, например, в РФ, показывает сложность коррекции памяти в устоявшемся формате советского периода жизни людей, когда пришедшее новое, в своём многообразии экономических (в первую очередь) возможностей, изменяло отношение человека к окружающей жизни. Была проблема в советском прошлом — «закостеневший марксизм-ленинизм превратился в догматический, мертвый цитатник и потерял влияние на умы общества. Именно отказ от творческого развития коммунистической теории (как бы к

ней ни относились), нежелание искать ее национальный извод, русифицировать её (как потом сделали китайцы) стал важнейшей причиной ослабления духовного и интеллектуального иммунитета советского общества — и его гибели».

Как отразилась конфронтация в мире, например, на русском языке? Вопрос не праздный, т.к. процесс отражения запроса в общении людей на точное обозначение фактов изменений во времени, когда память человека требует коррекции в связи с этим (раньше были другие слова, механизм нервной системы в связи с этим функционировал несколько иначе), привносит новое и в систему мышления. Доктор филологических наук, (Институт лингвистических исследований РАН) М. Приёмывшева фиксирует появление новых выражений в связи с экономическими санкциями и их последствиями в отношениях с Западом: «газогеддон» и «энергогеддон», «мелкобриты», «наглосаксы», «байденить», «валять шольца», «макронить», «меркельнуть». Есть новые обороты, связанные с уходом с рынка целого ряда компаний, с запретом некоторых продуктов: «нелзяграм», «десвифтинг», «икеазамещение», «теремокизация» [3].

Некая эволюция словарного запаса общества есть показатель его истории, но насколько это развивает людей, сколько слов уже утеряно вместе со своим изначальным смыслом и как всё это отражается на глубине процесса мышления у современного человека? Пока вопросов больше, чем ответов. Обывателю важнее решить вопрос наполнения своего холодильника, а тому, кто мыслит категориями времени, многое будет понятней, когда вектор процесса развития общества проявится в замене используемых слов и фраз. Филология как наука, вероятно, применяется узкими специалистами «стратегического мышления» при составлении аналитических докладов для политиков, особенно с использованием ИИ (искусственного интеллекта, который свой алгоритм строит на анализе частоты применяемых слов в обществе). И в рамках вышесказанного можно предположить, что потребность политики управлять мышлением общества для своего стабильного состояния должна учитывать явные или скрытые причины, которые корректируют этот важный для будущего процесс.

Важный вопрос в эволюции социума – роль фактора времени в процессе смены точки отношения к значимой ситуации в обществе, т.е. сколь долго требуется людям «полюбить» то, что вчера было неинтересным? Позволительно ли применять к дню сегодняшнему простой исторический анализ прошедших времён, если есть практический интерес к причинам смены отношения человека к брэнду/лидеру/звезде в обществе, т.е. что разрушает пьедестал памяти у людей? Вполне вероятно, что простая арифметика сложения среднестатистических показателей потенциала памяти отдельных людей сможет объяснить время сохранения первичной информации как фактора сохранения, но, если бы всё было таким простым. Для понимания состояния в данной ситуации нужно учесть внешние факторы условий существования человека. Живой мозг зависим от многих причин – начиная от рациона питания и режима суточной активности до степени влияния последствий состава питьевой воды или иммунного ответа на новые болезни. Специалисты нейрофизиологии глубоко изучают вопрос превращения кратковременной памяти в долговременную, а кто и зачем применяет результат исследования [4]?

Свежим фактов значимости памяти социума, как фактора управления политикой является мнение экс-советника министра финансов США Т. Дэнс в статье для «The American Conservative»: «Ключевая проблема для американских политиков заключается в том, что развитие понимания русских требует времени, усилий и самоотверженности» [5]. Речь в этом случае как раз об этом механизме – как и что формирует отношение людей к значимым вопросам.

Насколько отличается система мышления человека, связанного своим трудом с настоящей частью природы (столяры, огранщики или пастухи)? Они не торопятся. Думают соразмерно ритму природы. Потому что энергетику природы не обогнать. Когда социум

доходит в своём «развитии» до момента несоразмерности силам природы, тогда наступает его закат. Управляя людьми, нужно понимать простые вещи – обучать не экономике прибыли, а экономике естества, мыслить не с целью обмануть, а чем и как помочь и т.д. В результате это приведёт к тому состоянию общества, которое не будет противоречить законам природы. Работа огранщика природных кристаллов заключается в поиске того действия, которое вскроет внутреннюю гармонию пространственного расположения атомов и как результат – их красоту. Каждый рождённый имеет эту природную гармонию, но где и почему она теряется? Почему извращения в обществе, противные самой природе, не вызывают у большинства правильной естественной реакции? Вероятно, что потеря памяти естественного (природосообразного) мышления человека, является достаточной причиной его самоуничтожения? Если всё так, то где грань последствий, общество её пересекло? Математики выделили несколько возможных механизмов, которые объяснили эволюцию экстремальных форм кооперации, совместимых с теорией эволюции. В этом виноват один очень мощный, но малозаметный механизм – чувство единства, слияние личностей, которое возникает в тех случаях, когда люди вместе переживают что-то плохое [6].

Общества стран, население которых формировалось из переселенцев или уголовников, потеряв связь с энергетикой своей территории, сегодня, в лице своих потомков, так и не обрело свою силу. А их лидеры, за редким исключением, проводят ту политику, которая через систему образования перечёркивает цельность и единство людей (цельность общества на основе финансовых отношений таковой не является – пример француза Депардьё и его гражданство РФ). Сегодня в мире идёт процесс очистки из памяти людей тех «ценностей», которые были каркасом некоторое прошлое время, но настоящая природа активизирует настоящий процесс мышления у человека (генетическая память предков – думай правильно о нужном), который должен восстановить баланс в природе человеческого мышления, а вместе с ним и в природе самого общества. Память людей должна сохранить для потомков самое важное.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. <https://doi.org/10.1073/pnas.2308859121> (дата запроса: 24.12.2023)
2. Запрещенные книги: Россия не повторит советские ошибки - РИА Новости, 21.12.2023 (ria.ru).(дата запроса: 24.12.2023)
3. Самые важные, необычные и забавные слова СВО: как «наглосаксов» накрывают артой, и что значит «Шольца повалить» - KP.RU. (дата запроса: 24.12.2023)
4. <https://www.nkj.ru/news/47918/> (дата запроса: 24.12.2023)
5. <https://ria.ru/20240215/putin-1927465214.html> (дата запроса: 14.02.2024)
6. <https://zeln.ru/v-mire/42919-matematiki-rasskazala-ob-evolyucionnyh-kornyah-geroizma-i-samopozhertvovaniya.html>. (дата запроса: 24.12.2023)

ФОРМИРОВАНИЯ ТУРИСТИЧЕСКОГО ИМИДЖА КАЗАХСТАНА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СОБЫТИЙНОГО ТУРИЗМА

Проценко Оксана Дияшевна,

педагог - исследователь, преподаватель спец. дисциплин,
ГКП на ПХВ «Высший колледж «ASTANA POLYTECHNIC»

«Инвестиции в поездки это инвестиции в себя»

Мэттью Карстен

Актуальность: В современном мире туризм рассматривается как один из факторов социально-экономического развития страны, один из существенных факторов развития её регионов. Развитие туристической отрасли позволит диверсифицировать источники доходов государственного бюджета, что может помочь социально-экономическому развитию страны. Событие – важнейший мотивирующий фактор в туризме. (1)

Ключевые слова: событийный туризм, индустрия, событийные мероприятия, туристский потенциал, имидж страны.

Событийный туризм благоприятно влияет на экономику страны. Это обусловлено следующими факторами: способствует созданию новых рабочих мест не только в сфере туризма, но и в других сферах, таких как культура, спорт; активизирует деятельность народных и культурных центров; обеспечивает рост уровня жизни населения; увеличивает валютные поступления страны. Событийный туризм как отрасль присутствует в индустрии туризма два десятилетия. Впечатляет рост данного сектора. Под событийным туризмом понимается значимая часть культурного туризма, ориентированную на посещение дистанции во время, связанное с каким-либо событием в жизни сообщества или общества, редко наблюдаемым природным явлением. Блок событийного туризма включает ряд элементов культурного, спортивного, этнографического и выставочного видов туризма. Различают следующие виды событийного туризма: этнический, культурный, исторический, экологический, рекреационный, деловой.

Влияние событийного туризма: Событийный туризм благоприятно влияет на многие сферы жизни общества и на экономику страны в целом. Он активизирует деятельность народных и культурных центров; обеспечивает рост уровня жизни населения; увеличивает валютные поступления страны. Это обусловлено следующими факторами: способствует созданию новых рабочих мест не только в сфере туризма, но и в других сферах, таких как культура, спорт; активизирует деятельность народных и культурных центров; обеспечивает рост уровня жизни населения; увеличивает валютные поступления страны. (2)

Событийный туризм в Казахстане. Событийный туризм в Казахстане получил развитие, для него есть немало ресурсов. На протяжении многих лет в Казахстане проходят национальные и международные фестивали, концерты, спортивные соревнования. Ближайшие примеры – саммит ОБСЕ; VII зимние Азиатские игры; музыкальный международный фестиваль «Азия даұысы», в котором принимали участие представители 85 стран мира. Также к событийному туризму можно отнести следующие тематики: национальные фестивали и праздники; гастрономические фестивали; модные показы; аукционы; фестивали музыки и музыкальные конкурсы; спортивные события. В него входят: национальные праздники, чемпионаты и соревнования, карнавалы, дни распродаж, парады, балы, шоу, ярмарки, дни рождения знаменитостей, маскарады, мероприятия музыкальные конкурсы и фестивали. (3)

Исследование. Важность событийного туризма. Осведомлённость населения играет немаловажную роль в формировании событийного вида туризма. (4). Для выявления событийного характера туризма и оценки спроса на него был проведён опрос. В исследовании приняли участие 30 студентов группы ОТ-21-17Б специальности «Туризм» посетивших крупные мероприятия, проводимые в стране, или же уверенно заявивших о желании посетить предстоящие мероприятия. Исследование показало, что в группе 75% опрошенных осведомлены понятием и влиянием «событийного туризма», а 25% знают о нём, но не задумываются о его важности.

Конкретные примеры событийного туризма в Казахстане.

V Всемирные игры кочевников. V Всемирные игры кочевников пройдут в 2024 году в Казахстане. Об этом сообщил председатель мажилиса Ерлан Кошанов на встрече с президентом Касым-Жомартом Токаевым. По информации министерства культуры и спорта, казахстанские спортсмены на IV Всемирных играх кочевников завоевали девять медалей — три золотые, четыре серебряные и две бронзовые. Спортсмены Казахстана выступили в 5 видах спорта – қазақ күресі, көкпар, көкбөрі, жамбы ату, традиционная стрельба из лука. Соревнования впервые проводили в Турции, где участие приняли свыше 3 тысяч спортсменов из 102 государств мира по 13 видам спорта. приняли участие более 2000 спортсменов из 57 стран мира. (5)

ЭКСПО-2017. Международная специализированная выставка под эгидой Международного бюро выставок, прошедшая в столице Казахстана городе Астане с 10 июня по 10 сентября 2017 года. Тема выставки - «Энергия будущего». В ЭКСПО-2017 приняли участие 115 государств и 22 международных организаций. ЭКСПО предоставило уникальную возможность продемонстрировать интеллектуальный и технологический потенциал всей нашей планеты. Здесь были выставлены порядка 140 научных изобретений в области возобновляемых источников энергии. Результатом проведения всемирных выставок является расширение международных, экономических, политических, культурных и научных связей. Всемирные выставки проводятся один раз в пять лет. (6)

Зимняя Универсиада 2017. 28-е зимние всемирные международные студенческо-молодёжные спортивные соревнования, прошедшие в казахстанском городе Алма-4. Церемония открытия и закрытия Универсиады 2017 состоялись в ледовом дворце «Алматы Арена». На официальном закрытии игр прошла передача знамени FISU Красноярску, городу-организатору следующей 29-й Всемирной зимней Универсиады. Слоган Универсиады — «Расправь свои крылья!», что является призывом к молодым спортсменам покорить высоты взрослого спорта. Талисманом зимней Универсиады 2017 года выбран птенец сокола что олицетворяет скорость, легкость, энергию и жажду побед.

25-летие независимости Республики Казахстан. 25 лет Независимости - это беспримерный подвиг нашего поколения, не подвластный времени. Символично, что в юбилейный год Казахстан избран в Совет Безопасности ООН. Принятая Парламентом Декларация 25-летия Независимости стала важным политико-правовым документом, в котором отражены наши великие достижения и победы", - подчеркнул Н. Назарбаев во время торжественного собрания по случаю юбилейной даты. 16 декабря 2016 года в Астане на территории международной выставки EXPO-2017 открылся монумент "25-летие Независимости", а в столичном театре "Астана Опера" состоится праздничный концерт "Тәуелсіздікке шашу".

Открытый чемпионат города по фигурному катанию. Открытый чемпионат города по фигурному катанию прошел в Астане в 2022г. С 14 по 16 ноября в столичном ледовом дворце «Алау» был проведен открытый городской чемпионат по фигурному катанию на коньках ASTANA-OPEN. По его итогам в сборную Астаны отобрали 24 сильнейших спортсменов. «Городской открытый чемпионат проходил в столице уже

второй год. В 2022 году приняли участие дети и юноши, а также кандидаты в мастера спорта и мастера спорта.

Концерт "Новые имена "Астана Опера". 16 октября 2020 года в городе Нур-Султан. Свое искусство представили талантливые молодые солисты театра, лауреаты многих престижных международных конкурсов. В исполнении сопрано Назым Сагинтай прозвучала ария Леоноры из оперы "Трубадур" Дж. Верди, ария Чио-Чио-сан из оперы "Мадам Баттерфляй" Дж. Пуччини, меццо-сопрано Малика Минизини предложили слушателям арию Ольги из оперы "Евгений Онегин" Петра Чайковского и арию Зибеля из оперы "Фауст" Шарля Гуно.

Большой Алматинский эко-пикник. 22 июня 2018 года в Алматы состоялся Большой Алматинский пикник, который собрал более 700 человек в живописном месте Кок-Жайляу. Воскресное утро для алматинцев и гостей города запомнилось самым массовым походом в горы. Прежде всего, поход носил экологическую направленность. Поэтому после пикника участникам субботника были предоставлены мешки для мусора и перчатки. Добровольцы обменивали собранный мусор на напитки и фрукты от партнёров мероприятия.

Фестиваль красок. В марте 2022 года столице отметили праздник Холи — старейший индийский праздник, который символизирует наступление весны, возрождение жизни и изгнание зла. Мероприятие приурочено к 75-летию Независимости Индии и 30-летию установления дипломатических отношений между Казахстаном и Индией. Это фестиваль красок и хорошего настроения – именно так в Индии и в Казахстане на празднике встреча и приход весны и возрождение жизни. И самым ярким элементом праздника были разбрасывание празднующими цветных порошков и обливание друг друга цветной водой.

(7)

Музыкальный международный фестиваль «Азия дауысы-2023». В июле-2023 на территории высокогорного катка Медеу состоялся масштабный фестиваль «Азия Дауысы», собравший свыше 25 тысяч гостей за три дня концертов. Фестиваль «Азия Дауысы» – это яркое культурное событие, которое с 1989 по 2004 годы привлекало большое внимание публики. Через 19 лет перерыва общественный фонд «МФ «Азия Дауысы» восстановил традицию совместно с Halyk Bank.

Выводы: Событийный туризм благоприятно влияет на экономику страны. Это обусловлено следующими факторами: способствует созданию новых рабочих мест не только в сфере туризма, но и в других сферах, таких как культура, спорт; активизирует деятельность народных и культурных центров; обеспечивает рост уровня жизни населения; увеличивает валютные поступления страны. Всё это влияет на положительную динамику формирования имиджа нашей страны- Казахстан.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Закон Республики Казахстан от 9 июля 2001 года № 225-ІІ О науке (с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.07.2006 г.)
2. Концепция развития туристской отрасли Республики Казахстан до 2020 г. – Астана-2013. ^[1]_{SEP}
3. Бабкин А. В. Специальные виды туризма: учеб. пособие /А. В. Бабкин. – Ростов н/Д: Феникс, 2008. – С. 186.
4. Туризм Казахстана 2007–2011: статистический сборник/под ред. А. А. Смаилова. – Астана: ТОО «Казстатинформ», 2012. – С. 33.
5. ziwa.org/kz/Cluster.aspx?uid=2010113029Politics&id=8&rc=0&pid=2010112931&rid=17 ^[1]_{SEP}
4. zakon.kz/198710-na-provedenie-aziady-kazakhstan.html
6. meta.kz//231353-vo-vremja-aziady-pritok-turistov-v-rk-uvelichilos.html
7. gratanet.com/ru/azerbaijan/news/2013/February/952

УДК 32.019.51

О ВЛИЯНИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ИДЕОЛОГИИ НА МАССОВУЮ ОБЩЕСТВЕННОСТЬ

Дузбаев Тусубжан Мукайевич

Докторант 3 курса КазНУ имени аль-Фараби,
Научный руководитель - доктор политических наук, профессор,
Алияров Есенжол Каниевич

***Аннотация:** Более 50 лет исследований политической идеологии оставили ученых с оспариваемой парадигмой. Существует два противоположных мнения касательно влияния государственной идеологии на массовую общественность. Одна сторона утверждает, что массовая общественность неидеологична. Другая сторона утверждает, что идеологическое мышление присуще обществу. Важность идеологии подчеркивается в широком спектре эмпирических исследований, как частью непосредственно влияющей на государственную политику. Государственная идеология в значительной степени влияет как на политическую элиту, так и на государственную политику. В данной статье автор попытался проанализировать на основе достоверных данных влияние идеологии на общество путем суммирования основных аргументов и критических замечаний современных исследований идеологии.*

Влияние политической идеологии на поведение людей и их одобрение политики широко распространено, и ее влияние на их экономическое и социальное благополучие неоспоримо. Влияние политической идеологии проявляется не только в интерпретации общественных событий, но и в повседневном неполитическом поведении людей (например, в их выборе покупки потребительских товаров и прочей деятельности, связанной с потреблением).

Растущая идеологическая поляризация, наблюдаемая за последние четыре десятилетия в развитых и развивающихся странах, стимулировала множество исследований и дискуссий об идеологии в целом.

***Ключевые слова:** общество, политическая идеология, политическая элита, государственная политика, власть, политические институты.*

Изучая идеологию как массовых общественных, так и политических элит, Конверс исследовал две характеристики установок в системах убеждений: центральность установок и диапазон. Он утверждал, что в системах политических взглядов некоторые взгляды более сильны, а количество политических взглядов варьируется. Конверс использовал концепцию ограничения, чтобы связать эти характеристики вместе и определить идеологическое мышление. Ограничение — это идея о том, что установки связаны и взаимозависимы, так что соблюдение одного убеждения должно сопровождаться соблюдением другого убеждения. Например, человек, который поддерживает увеличение расходов на образование, должен также выступать за увеличение расходов на пенсионное обеспечение, потому что оба взгляда указывают на либеральную веру в усиление роли социальной поддержки населения правительством. Таким образом, люди придерживаются некоторых центрально важных убеждений, которые связаны с другими установками в широкой системе.

Используя повторные измерения, сравнивающие политическую элиту с массовой общественностью, Конверс обнаружил, что подавляющее большинство населения неидеологично в своих политических взглядах. Во-первых, он рассмотрел вопрос о том, воспринимает ли массовая общественность политику в идеологических терминах. Общественность терпит неудачу на этом высшем уровне идеологического мышления, поскольку Конверс обнаружил, что люди не упоминают идеологию в своих политических

мнениях и оценках, а скорее используют социальные группы или политических кандидатов в качестве ориентира. Затем Конверс рассмотрел возможность того, что, хотя представители массовой общественности не используют идеологические термины, они могут распознавать и понимать концепции. И здесь общественность снова потерпела неудачу, поскольку большинство из них не смогли распознать идеологическую ориентацию различных кандидатов или партий[1].

Получив доказательства того, что общественность не смогла использовать, признать или понять идеологическое мышление, Конверс затем рассмотрел, были ли, по крайней мере, коррелированы мнения отдельных лиц таким образом, который указывал на идеологическое ограничение. И снова исследования Конверса показали на отсутствие идеологического мышления среди населения. Глядя на связь между связанными вопросами, Конверс обнаружил, что массовая общественность имеет гораздо меньшую корреляцию по сравнению с выборкой людей из политической элиты. Что еще более тревожно, мнения массовой общественности обладали очень низкой устойчивостью во времени. Хотя их партийная принадлежность была стабильной, казалось, что люди выбирали мнения почти случайно. Таким образом, для Конверса, независимо от того, как был сформулирован вопрос, последовательный и постоянный ответ заключался в том, что у подавляющего большинства масс населения отсутствовала какая-либо форма идеологической системы убеждений или мышления.

Хотя точка зрения Конверса, выраженная в «Природе систем убеждений в массовой публике», стала общепринятой в политической науке, в течение следующих нескольких десятилетий возникли три альтернативные теории, бросившие вызов идее неидеологичной публики. Одна из теорий сосредоточена на политическом контексте в Соединенных Штатах, когда Конверс проводил свое исследование. Авторы книги «Меняющийся американский избиратель» утверждают, что идеологическое мышление в обществе значительно расширилось по сравнению с рекордно низким уровнем в 1950-х годах, когда Конверс проводил свое исследование[2]. Используя аналогичные меры, они обнаруживают повышенный уровень идеологической стесненности среди избирателей. Они объясняют этот рост изменением политического контекста. Политика 1950-х годов, сразу после Второй мировой войны, была гораздо более согласованной, с большой степенью политического согласия между сторонами. Начиная с 1960-х годов между партиями стали возникать более серьезные разногласия, что привело к усилению идеологического мышления части избирателей.

Эту первую критику продолжает Абрамовиц, который утверждает, что идеологическое мышление быстро растет среди населения США в последние годы[3]. Из-за изменений как в географическом, так и в демографическом составе страны Абрамовиц видит свидетельство того, что американское общество становится все более и более поляризованным в своем голосовании и отношении к политике государства. Абрамовиц идет дальше в своих поисках массовой идеологии, измеряя связанность политических взглядов общественности. По данным выборов 2008 г., большинство избирателей показывали значительно отличающиеся ответы. Кроме того, мнения по этим вопросам, как правило, были тесно связаны. Используя в качестве примера изменение климата, Абрамовиц показывает, что количество сторонников крайних взглядов превышает количество сторонников центристских взглядов на 41-28% (2010 г., стр. 599-600). Кроме того, те, кто занимал либеральную позицию в отношении изменения климата, с большой долей вероятности заняли либеральную позицию в отношении здравоохранения, причем аналогичная модель проявлялась у консерваторов. Это свидетельство является убедительным признаком того типа идеологического ограничения, которое Конверс искал, но не нашел в своем первоначальном исследовании.

Еще одна альтернатива теории Конверса появилась у профессора Р.Лейна. Вместо того, чтобы использовать опросы, Р.Лейн использовал подробные интервью с небольшим количеством мужчин из рабочего класса в одном районе, чтобы исследовать глубокую структуру политического мышления. Р.Лейн, среди прочего, утверждал, что ученые не должны делать предположений о том, как должны выглядеть системы убеждений. Например, работа Конверса исключила личность и социальную структуру, два важнейших для Р. Лейна фактора, из систем убеждений[3]. Хотя идеология в массах не похожа на идеологию, используемую политическими элитами, это свидетельство не обязательно означает, что идеология отсутствует среди общественности. В своих интервью Лейн обнаружил, что у многих людей действительно есть форма идеологического мышления, но их идеология не ограничена стандартной либерально-консервативной идеологической структурой, которая характеризует элиты характерной для западных стран.

Многие данные свидетельствуют о том, что группы интересов не только реагирует на общественное мнение, но и пытается повлиять на него. Еще в 1950-х годах ученые пришли к выводу, что заинтересованные группы «постоянно прилагают усилия для того, чтобы направлять и контролировать» общественные настроения. Отмечалось, что «почти всегда одним из первых результатов формальной организации группы интересов является запуск программы пропаганды, направленной на то, чтобы повлиять на мнения, касающиеся интересов и требований новой группы». Почти полвека спустя исследования обнаружили, что для 56% заинтересованных групп «общественность» была основной целью их кампаний. Эти результаты вносят ключевой вклад в литературу, изучающую влияние деятельности групп по интересам на общественное отношение.

Группа интересов, которая решительно поддерживает конкретную политику, но не может убедить лиц, принимающих решения (политическая элита), в достоинствах этой политики, может попытаться косвенно повлиять на процесс принятия решений путем мобилизации и формирования общественного мнения. Это можно сделать, используя как новые, так и традиционные средства массовой информации, рассылая листовки по домам или проводя митинги. Действительно ли эти усилия меняют общественное мнение в том смысле, что люди более или менее поддерживали определенную политику? Если да, то через какой механизм такое внешнее лоббирование влияет на общественное мнение?

Многие исследования показывают, что политические элиты действительно могут формировать индивидуальные установки[4]. Данная литература строится на предпосылке, что большинство людей «погрязли в невежестве» в вопросах политики. Недостаток информации у граждан может позволить политическим элитам формировать общественное мнение с помощью проблемных фреймов (также называемых «акцентными фреймами»), которые подчеркивают конкретную интерпретацию события.

В исследованиях влияния политических партий на общественное мнение обсуждается относительная важность проблемных рамок и исходных сигналов в формировании индивидуальных установок. Это обсуждение может быть перенесено на случай групп интересов как исходных сигналов. Утверждается, что некоторые «группы интересов будут убедительны именно потому, что у них нет репутации, а их политические мотивы неясны»[5]. Более того, некоторые группы интересов очень хорошо известны даже людям плохо осведомленным политически.

К сожалению необходимо отметить, что западная идеология все сильнее воздействует, что естественно, поднимает волну критики по всему миру. Критики утверждают, что неолиберализм в основном ассоциируется с Соединенными Штатами и Великобританией и лучше всего понимается как форма гегемонии, связанная с распространением западных ценностей, политики и институтов по всему миру, включая определенную модель капитализма и особое представление о Западе. Это в свою очередь встречает огромное сопротивление и протест обществ, западные ценности которым чужды. Падение

коммунизма привело к взрыву празднования и триумфа на Западе. Однако западная идеология не победила и, в основном, используется развитыми странами, это подтверждает также большое количество примеров стран, где подобную идеологию пытались внедрить, но результатом внедрения западной идеологии в неподготовленных обществах стал непредсказуемым и привел к печальным последствиям.

Здесь нас интересует политическая идеология, а значит, мы должны различать (с одной стороны) того, что можно было бы считать идеологией в более общем смысле, и (с другой) от неидеологических политических убеждений. Хотя некоторые теоретики могут утверждать, что всякая идеология по своей природе является политической. В большинстве стран это означает ориентацию на политические партии, поскольку они являются организациями, которые возникли, чтобы преследовать политическую идеологию.

Большинство социологов полагали, что если идеология отделима от некоторых других политических убеждений или мнения, это потому, что идеология по своей сути нормативна. Классический пример внутренне нормативного определения идеологии можно найти «Мы определяем идеологию как словесный образ хорошего общества и главного средства построения такого общества»[1].

Ключевое влияние на управление и регулирование может оказать идеология отдельных лиц, принимающих решения. Стиль правления, степень регулирования и его тип, общее восприятие роли государства и его желаемого размера, а также понимание того, что представляет собой справедливость, могут находиться под влиянием идеологии лиц, принимающих политические решения в стране. Тем не менее ожидается, что некоторые ветви власти, обладающие широким спектром руководящих и регулирующих полномочий, не будут испытывать на себе влияние со стороны государственной идеологии. Особенно это касается судебных органов и лиц, принимающих судебные решения. В то время как судьи являются политиками почти во всех смыслах этого слова, ожидается, что решения в судебной системе будут лишены какого-либо идеологического влияния.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Converse, P. E. (1964). The Nature of Belief Systems in Mass Publics. In D. E. Apter (Ed.), *Ideology and Discontent* (pp. 206-261). New York: The Free Press.
2. Nie NH, Verba S, Petrocik JR. 1976. *The Changing American Voter*. Cambridge, MA: Harvard Univ. Press.
3. Abramowitz A. 2010. Transformation and polarization: the 2008 presidential election and the new American electorate. *Elect. Stud.* 29:594–603.
4. Lane RE. 1962. *Political Ideology: Why the American Common Man Believes What He Does*. Glencoe, IL: Free Press of Glencoe.
5. Ansolabehere S, Rodden J, Snyder JM Jr. 2008. The strength of issues: using multiple measures to gauge preference stability, ideological constraint, and issue voting. *Am. Polit. Sci. Rev.* 102:215–32.

СӘН ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ ФЕНОМЕН РЕТІНДЕ

Сариева Перизат Махатовна

Докторант, Философия және саясаттану факультеті,

Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті

Ғылыми жетекші: Абишева Алия Кажимураговна

Алматы, Қазақстан

Аннотация. Бұл жұмыста сән әлеуметтік-мәдени феномен ретінде қарастырылып, сән мен мәдениет ұғымдары жан-жақты талданып, олардың өзара байланысы мен ұқсастықтары сипатталған. Сәннің, мәдениет сияқты, әрі әлеуметтік процесс, әрі материалдық тәжірибе екендігі түсіндірілген. Сән мен мәдениетті тандемде талдау осы екі ұғымның және оларды ұстанатын сәнтану (*fashion studies*) және мәдениеттану (*cultural studies*) салаларының бір-біріне не ұсына алатынын қарастыруға мүмкіндік береді.

Тірек сөздер: сән, мәдениет, сәнтану, мәдениеттану, Мобиус жолағы, демонстративті тұтыну.

XX ғасырдың аяғында постиндустриалды, постмодерндік қоғамға өтумен мәдениет пен әлеуметтік құрылым мозаика іспеттес бола бастайды, сонымен қатар әлеуметтік және мәдени үрдістердің көрінісі ретінде сән де күрделене түседі. Осыған байланысты сән құбылысын оның теориялық және практикалық мағынасында түсіндіру үшін сәннің әртүрлі аспектілерін зерттеу ерекше қызығушылық тудырады: бір жағынан, әртүрлі әлеуметтік және мәдени топтардың сәнді қабылдау ерекшеліктерін зерттеу қажет, және олардың қарым-қатынас процесіндегі сәннің рөлін және т.б. зерттеу қажет болса, екінші жағынан, қазіргі заманғы сән үрдістері, сән көрсетілімдерінің құрылымы, дизайнерлер идеясын жүзеге асыру ерекшеліктері және т.б.

Мәдениетті белгілі бір қоғамның, адамдардың немесе кезеңнің ерекше идеялары, әдет-ғұрыптары, әлеуметтік мінез-құлықтары, өнімдері немесе өмір салты деп қарастырсақ, сән дегеніміз «басым әдет-ғұрып, қазіргі қолданыс; атап айтқанда, белгілі бір жерге немесе уақыт кезеңіне тән бір сипат» немесе дәлірек айтқанда, «қоғамда осы уақытта қабылданған киім үлгісі, этикет, жиһаз, сөйлеу мәнері және т.б. Мәдениет сәнге қарағанда әлдеқайда кеңірек және тұрақты ұғым, дегенмен, екі ұғым да әдет-ғұрып идеясын қамтиды: «үйреншікті немесе әдеттегі тәжірибе; әрекет етудің жалпы барысы; пайдалану, сән, әдет (жеке адамның немесе қауымның). Сәйкесінше, біз сәнді «белгілі бір уақыттың әдет-ғұрыптары», ал мәдениетті «уақыт өте қалыптасқан әдет-ғұрыптар» деп қарастыруымызға әбден болатын сияқты. Сонымен қатар, «әдет-ғұрып» (*custom*) сөзі *костюм (costume)* сөзімен және де мәдениеттанудағы *habitus* (күнделікті өмірде жүзеге асырылатын күнделікті мәдени тәжірибелер) ұғымымен тығыз байланысты [1].

Сән - бұл зат немесе мән емес. Сән басқалармен ұжымдасқан түрде бірге болуды білдіреді. Сән денелер уақыт пен кеңістікте қозғалған кезде жүзеге асады. Уақыт пен кеңістік екеуі де абстрактілі ұғымдар және контексттер болып табылады: біздің кім екенімізді (болатынымызды) декодтау және білдіру процесі біздің қашан және қай жерде екенімізді декодтаумен және білдірумен бірге жүреді. Бұл айтарлықтай қарапайым процес емес. Бұл «кім, қашан және қайда» дегенді декодтау және білдіру процесі төмендегі сұрақтарға байланысты туындайтын көптеген түсініксіздіктер мен қайшылықтар аясында үздіксіз келіссөздер жүргізу мәселесі болып табылады:

- сән бір уақытта көрнекі және материалдық, виртуалды және материалдық, жергілікті және жаһандық бола тұра күрделі, трансұлттық динамика арқылы өтетін жаһандық экономика контекстінде жеке сән субъектісі болу;

• бір уақытта — жынысты, нәсілді, этносты, сексуалдықты, тапты, ұлттық ерекшелікті, жасты/ұрпақты, орынды және күрделі билік қатынастары арқылы ауысатын басқа да «позицияларды» бейнелеу;

• бір уақытта өзінің әлеуметтік әлеміне сәйкес болу және сол әлемде өзінің қандай да бір бірегейлігін көрсетуге ұмтылу; және

• еркіндіктер мен шектеулер арасындағы үнемі өзгеріп отыратын өзара әрекеттесу; бұл өзара әрекеттесу әлеуметтік және гуманитарлық ғылымдардағы үздіксіз құрылым-агенттік пікірталасқа сілтеме жасайды.

Сән ешқашан аяқталмайды және ол кез-келген шекараларды кесіп өте алады. Ол әр адамның өзінің кім екендігін және кім болатындығын көрнекі және материалдық қабылдауы мен түсіндіруіне және оның басқалардың қабылдауы мен түсіндірулеріне қалай қатысы барына байланысты үздіксіз жалғасады және өзгереді. Сән, сонымен қатар, киімдер мен сыртқы көріністерді жасау, идеялар арқылы жұмыс істеу, тақырыптық ұстанымдар (мысалы, жыныс, этнос, тап) аясында келіссөздер жүргізу және билік қатынастары бойынша навигацияны білдіреді. Ол араласуды, қарыз алуды, тиесілі болу және өзгертуді қамтиды. Бірақ ол, сонымен қатар, сәйкестендіру, жасау, саралау және жалғастыруды да қамтиды. Бұл көптеген көзқарастар мен тәсілдерді біріктіретін күрделі процесс. Сәнді зерттеу танудың интегративті және шығармашылық тәсілдерін қажет етеді.

Заманауи батыс ойы трансұлттық әлем контекстінде біздің сән туралы нені, қалай және қаншалықты білетінімізді шектейтін *не/немесе* ойлау жүйесімен қамтылған:

- сәнді (яғни, заманауи) киім «тұрақты» (яғни, дәстүрлі) киім қарсы;
- батыс киімі «қалған» киімге қарсы,
- болашақ өткенге қарсы,
- уақыт кеңістікке қарсы,
- агенттік құрылымға қарсы,
- еркектік әйелдікке қарсы,
- ақ караға қарсы,
- түзу гейге қарсы,
- таңбаланбаған таңбаланғанға қарсы,
- тиесілі болу үшін киіну ерекшелену үшін киінуге қарсы,
- негізгі тұтынушылық сән балама көше стиліне қарсы;
- өндіріс тұтынуға қарсы және т.б.

Осы жағдайлардың әрқайсысында бірінші термин екіншіге қарағанда басымдыққа ие болады және, міне мәселе де осында жатыр: билік жеңілдетілген терминдерден құрастырылады. Бұл конструкциялардың артында бір-бірін қайталайтын шындықтар, қарама-қайшылықтар, үшінші терминдер (мысалы, бисексуализм, латын ұлты, таралу) немесе биліктің күнделікті өмірде әрекет ететін нәзік, диверсиялық тәсілдерінің арасына түсетін басқа да көптеген мүмкіндіктер жасырылған. Біз үнемі көрсетілген екі нұсқадан басқа да қосымша шарттарды іздеуіміз қажет.

Дегенмен, кейде *екеуі де/және* тәсілін түсіну үшін бірге қарауды қажет ететін екі терминдер бар. Жоғарыда аталған екілік оппозициялық терминдердің ішінде төртеуі осылайша көзге түседі: уақыт және кеңістік; таңбаланбаған және таңбаланған; агенттік және құрылым; тиесілі болу үшін киіну және ерекшелену үшін киіну. Кейбір терминдерді жұп ретінде оңай ажырату мүмкін емес, өйткені біз оларды күнделікті тәжірибе арқылы бір уақытта (*екеуі де/және*) бастан кешіреміз. Біз «екілікті» қарама-қарсы емес, өзара тәуелді немесе конвергент ретінде қалай елестете аламыз? Мәдениет теоретигі Ноам Хомский конвергенция туралы Мебиус жолағы метафорасын қолдана отырып, математикалық құпияның бір түрі ретінде қарастырады [2].

Неміс математигі Август Мёбиус (1790–1868) екі жақты жолақ немесе лентаны бір үздіксіз бет ретінде сезінуге болатынын анықтады. Іші де, сырты да, басы да, соңы да жоқ кезде пайда болатын конвергенция түрі бар. Матаның немесе лентаның ұштары бекітіліп, алынған ілмекті сәл бұраған кезде, бүйірден шықпай немесе жиікті кесіп өтпестен жол бойымен қозғалуға болады. Әдетте, сән өткелдер, қиылыстар мен түйіспелер туралы, бірақ Мебиус жолағы метафоралық түрде, оның, сонымен қатар, конвергенция туралы екендігін еске түсіреді. Мысалы, жеке адамдар тәндерін сәндеген кезде, олар бұл процесті уақыт пен кеңістіктің конвергенциясы ретінде сезінеді [3]. Біз күнделікті тәжірибе барысында уақытымыз бен тұрған жерімізден ажырай алмаймыз.

Күнделікті өмірде денелерді сәндеу процесі инклюзивті болғандықтан, бізге ішінара бірнеше метафоралар немесе модельдер қажет: яғни, бұл тек ақ, батыстық, гетеросексуалды, буржуазиялық әйел тұтынушылық ісі ғана емес. Шын мәнінде, сән жыныс, нәсіл, ұлт, ұлттық бірегейлік, әлеуметтік тап, сексуалдық және біздің болмысымыздың басқа да қырлары арасындағы көптеген қиылысулар мен түйіспелерді көрсетеді. Сәнтану саласы осы қиылыстар мен түйіспелерді ашып көрсетеді және бізге жол бойындағы ағындар мен конвергенцияларды түсінуге көмектеседі. Сонымен қатар, мәдениеттану саласының да сәнтану саласына берері көп.

Сәнді зерттеу әмбебап құбылыс ретінде киімге деген көп ғасырлық тарихи және мәдениетаралық қызығушылықтан бастау алады. Сәнтану пәнаралық сала ретінде ХІХ ғасырдың аяғында «Батыс» әлеміндегі мәдениетке, әлеуметтік тапқа және қазіргі заманға – антропология, өнер және гуманитарлық ғылымдар, психология және әлеуметтану сияқты әртүрлі салалардағы рефлексиялардың нәтижесінде пайда болды. Көрнекті мысал ретінде еліктеу (басқалар сияқты болу) және дифференциация (өзін басқалардан ерекшелеу) әлеуметтік-психологиялық импульстарының өзара әрекеттесуі қызықтырған неміс әлеуметтанушысы Георг Зиммельді атауға болады. Оның пікірінше, бұл өзара әрекеттесу қазіргі қоғамдағы сәннің өзгеруіне ықпал етеді. Ол американдық экономикалық әлеуметтанушы Торстейн Веблен сияқты бұл өзгерістің көп бөлігін ашық қоғамдағы әлеуметтік мобильділікке жатқызды [4].

Веблен буржуазиялық (жоғарғы орта) таптардың «демонстративті тұтыну» және «демонстративті демалыстарына» байланысты екіжүзділікке ерекше назар аударды [5]. Зиммельден айырмашылығы Веблен сәнге әлеуметтік процесс және мәдени феномен ретінде мән бермеді; ол сәннің экономикалық мәні жоқ және қоғам дертінің көзі деп есептеген сияқты.

1980 жылдары британдық феминистік сән теоретигі Элизабет Уилсон Вебленді оның еркектік, утилитарлық бейімділігін көрсету арқылы сынға алып, оның орнына ол амбиваленттілік пен қарама-қайшылық тақырыптарын қолдана отырып, күрделі тәсілді жақтады. Ол «капитализмді жақсы көретіміз және жек көретіміз» сияқты «біз сәнді де жақсы көреміз және жек көреміз» деп атап өтті [6].

Дәл сол сияқты, американдық әлеуметтанушы Фред Дэвис сән өзгерісін гендерлік, әлеуметтік тап және басқа да сәйкестік мәселелеріне қатысты «мәдени кодталған сәйкестікке» жатқызды [7].

Уилсон мен Дэвис сияқты Кайзер, Нагасава және Хаттон да сәнді амбиваленттілік және екіұштылық ұғымдары арқылы түсіндірді [8].

Сондай-ақ 1980 жылдардан бері мәдениеттанумен тығыз байланысы бар әлеуметтанудағы ой мектебі символдық өзара әрекеттестікке сүйене отырып, келіссөздердің сән өзгерісіндегі әлеуметтік процесс ретіндегі маңыздылығын көрсетеді. Бұл тақырып Грегори Стоунның басқаларға қатысты сыртқы келбеті мен өзін талдауындағы жұмысынан [9]; Герберт Блумердің «ұжымдық таңдау» процесі ретіндегі сән туралы трактатынан синтезделген [10].

Қорытынды

Сән, мәдениет сияқты, әрі әлеуметтік процесс, әрі материалдық тәжірибе. Сән де, мәдениет те бір уақытта үздіксіз өзгерістер мен сабақтастыққа ұшырайды. Бұл бір мезгілде жүретін процестер күрделі және тіпті қарама-қайшы. Олар күнделікті өмірдің және, шын мәнінде, жаһандық капитализмнің қайшылықтарға толы екенін еске салады. Сән мен мәдениеттің қалай жұмыс істейтінін түсіну үшін ойлаудың *не/немесе* тәсілдері (яғни, өзгеріс *немесе* сабақтастық) жеткіліксіз. Оның орнына, сән мен мәдениетті түсіну *екеуі де/ және* тәсілін (яғни, өзгеріс *пен* сабақтастық) қажет етеді. Осылайша, сән мен мәдениетті тандемде талдау осы екі ұғымның және оларды ұстанатын сәнтану және мәдениеттану салаларының бір-біріне не ұсына алатынын қарастыруға мүмкіндік береді. Сән мен мәдениеттің бір уақытта үздіксіз өзгеріс пен сабақтастық процестерінен өтетінін ескерсек, сәнді *сабақтастық ішіндегі өзгеріс* деп түсінуге болады, ал мәдениет *өзгеріс ішіндегі сабақтастыққа* баса назар аударатын тәжірибелерді ашады. Әрбір концепция өзінше бір уақыттылықты түсінуге болатын призманы ұсынады: әртүрлі идеялар немесе процестер қалай бірге өмір сүріп қана қоймай, сонымен қатар, динамикалық түрде өзара әрекеттеседі.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Бурдые П. Айырмашылық: Талғамды бағалаудың әлеуметтік сыны. Аударған Ричард Найс. Кэмбридж, Массачусетс: Гарвард университеті баспасы, 1984
2. Хомский Н. Тіл туралы білім: оның табиғаты, шығу тегі және қолданылуы. Вестпорт, Коннектикут: Гринвуд Паблицинг Ко, 1986
3. Энтуисл Дж. Сәнді дене: сән, киім және заманауи әлеуметтік теория. Кембридж, Ұлыбритания: Полити Пресс, 2000
4. Зиммель Г. Сән. Тоқсан сайын шығатын халықаралық журнал 10: 130–55, 1904
5. Веблен Т. Демалыс сабақтарының теориясы. Нью-Йорк: Макмиллан, 1899
6. Уилсон Э. Армандармен безендірілген: сән және қазіргі заман. Лондон: Вираго баспасөзі, 1985
7. Дэвис Ф. Сән, мәдениет және бірегейлік. Чикаго: Чикаго университетінің баспасөзі, 1992
8. Кайзер Сьюзан Б., Нагасава Ричард Х. және Хаттон Сандра С. Сән, постмодернизм және адамның сыртқы келбеті: символдық интеракционистік тұжырым. Символдық өзара әрекеттесу 14(2):165–85, 1990
9. Стоун, Г.П. Келбет және тұлға. *Көйлек, ашекей және әлеуметтік тәртіп* еңбегінде, ред. Мэри Эллен Роуч және Джоан Б. Эйхер, 216–45. Нью-Йорк: Джон Уайли & Санз, 1969
10. Блумер Г. Сән: таптық дифференциациядан ұжымдық іріктеуге дейін. Тоқсан сайын шығатын социологиялық журнал 10: 275–91, 1969

УДК 328.182

**МЕХАНИЗМЫ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ ПОЗИЦИИ БИЗНЕС-СООБЩЕСТВА
В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ РЕГУЛИРОВАНИЯ
В РАМКАХ ЕАЭС**

Юсупов Павел Васильевич

Аспирант кафедры политологии юридического факультета БГУ
Научный руководитель – Антанович Нина Арсеньевна
Минск, Республика Беларусь

***Аннотация:** Усиление процессов евразийской экономической интеграции, расширение трансграничного сотрудничества между государствами-членами Евразийского экономического союза (ЕАЭС) и Союза независимых государств (СНГ) делает все более важными исследования в сфере развития условий предпринимательской деятельности в каждой отдельной стране союза. Направленность ЕАЭС на создание общего экономического пространства требует анализа реализуемой государствами членами политики в сфере предпринимательства и выработки на основе наиболее успешных практик общих подходов и моделей взаимодействия государства и бизнеса.*

***Ключевые слова:** ЕАЭС, диалог бизнеса и государства, government relations, консультативные структуры.*

В создании правового регулирования в области экономической деятельности все большая роль отводится трансграничным объединениям, таким как Евразийский экономический союз. В рамках форума «Раздвигая горизонт: стратегия евразийской экономической интеграции в новых условиях и роль бизнеса» 6 марта 2023 года Председателем Коллегии Евразийской экономической комиссии М. В. Мясниковичем подчёркнута важность развития диалога и взаимопонимания с бизнес-сообществом для ЕАЭС: «Открытый диалог с предпринимателями и создание комфортных условий ведения бизнеса в ЕАЭС – наш приоритет» [1].

Вопросы расширения взаимодействия органов ЕАЭС и бизнес-сообщества были рассмотрены в рамках сессии «Бизнес как драйвер евразийской экономической интеграции: вызовы и перспективы» на II Евразийском экономическом форуме [2]. Главы государств-членов ЕАЭС в ходе своих публичных выступлений подчёркивали роль союза в расширении возможностей предпринимательства. В рамках пленарного заседания II Евразийского экономического форума лидеры государств-членов ЕАЭС отметили важность учёта инициатив, исходящих от инвесторов и от представителей бизнеса [3].

Заключение Договора о ЕАЭС позволило согласовать формирование общего экономического пространства, единых правил торговли и перемещения товаров в рамках таможенной территории союза [4]. Ключевые аспекты, подчёркивающие важность взаимодействия государств-членов ЕАЭС и бизнес-сообщества, учёта позиции предпринимателей в процессе разработки нормативной повестки закреплены в устанавливающих документах союза. Важность решений, принимаемых ЕАЭС, заключается в их определяющем влиянии на законодательство стран-членов союза: в вопросах экономической деятельности национальное право каждого государства-члена приводится в соответствие правилам союза. Государства-участники обязались не принимать заградительных мер против других членов союза, дабы обеспечить равный доступ к товарным рынкам бизнесам любых стран. Значительный объем документов ЕАЭС составляют акты технического регулирования – Технические регламенты, которые регулируют нормы производства и оборота на территории ЕАЭС различных товаров.

Коммуникация бизнес-сообщества государств-членов и органов ЕАЭС по вопросам принимаемых актов достаточно затруднена. Зачастую бизнес-ассоциации и союзы не уделяют должного внимания работе со структурами ЕАЭС, считая, что это требует значительных временных затрат при неясности порядка данной коммуникации и малой величине практической выгоды. При этом технические регламенты ЕАЭС и Решения о внесении изменений в них имеют для бизнес-сообщества большое значение.

Пункт 1 Статьи 51 Договора о Евразийском экономическом союзе указывает на недопустимость установления избыточных барьеров для ведения предпринимательской деятельности [4].

Пункт 15 Положения о Евразийской экономической комиссии (Приложение 1 к Договору о ЕАЭС) предусматривает, что решения Комиссии, которые могут оказать влияние на условия ведения предпринимательской деятельности, принимаются с учетом результатов проведения оценки регулирующего воздействия проектов таких решений.

В соответствии абзацем абзацем 6 пункта 4 с Протокола о проведении согласованной макроэкономической политики (Приложение 14 к Договору ЕАЭС) ЕЭК координирует проведение государствами-членами согласованной макроэкономической политики посредством анализа влияния принимаемых решений на условия экономической деятельности и предпринимательской активности хозяйствующих субъектов государств-членов [4].

Согласно пунктам 17 – 23 Решения Совета Евразийской экономической комиссии (ЕЭК) от 20 июня 2012 г. № 48, при подготовке проектов технических регламентов осуществляется процедура публичного обсуждения. Итоговыми документом является «Сводка поступивших комментариев и предложений (сводка отзывов)» [5].

Процедура оценки регулирующего воздействия (ОРВ) определяется Разделом IX «Оценка регулирующего воздействия проектов решений Комиссии» Регламента работы ЕЭК и применяется к Решениям Комиссии, которые могут оказать влияние на ведение предпринимательской деятельности. Итоговыми документами являются «Сводка поступивших комментариев и предложений» и Заключение об оценке регулирующего воздействия» [6]. Методика ОРВ не является достаточно проработанной. В частности, в заключениях отсутствует полная оценка влияния принимаемых решений на ведение предпринимательской деятельности.

В целях проведения ОРВ на правовом портале ЕАЭС создан раздел «Общественное обсуждение и оценка регулирующего воздействия». Отметим несогласование понятий «общественное» и «публичное» обсуждение [7]. На данный момент портал недостаточно функционален и удобен. Форма направления опросных листов и их прикрепления в верхнем разделе портала не вполне ясна новым пользователям. Портал не разъясняет вид процедуры, в рамках которой акт предлагается к обсуждению.

В большинстве случаев участниками ОРВ становятся органы ЕАЭС и ответственные органы государств-членов. Информированность бизнеса в государствах-членах о существовании данной возможности крайне низкая, а комментарии к проектам в большинстве случаев отсутствуют. Однако в случае большого резонанса в бизнес среде и своевременного информирования со стороны бизнес-ассоциаций, обсуждения актов ЕАЭС на площадке правового портала становятся весьма активными. С 5 сентября 2022 года по 30 ноября 2022 года проводилось публичное обсуждение Технического регламента ЕАЭС на никотин содержащую продукцию. Участниками обсуждения, включая отраслевые и межотраслевые бизнес-ассоциации и союзы, было направлено более 500 структурированных и аргументированных замечаний и предложений [8].

Пункт 46 Порядка разработки технических регламентов (ТР) предоставляет возможность неприменения процедуры ОРВ и публичного обсуждения при условии чрезвычайных обстоятельств (непосредственной угрозе жизни и (или) здоровью человека,

имуществу и др.) при внесении в них изменений в технические регламенты [5]. В ряде обстоятельств этот пункт используется не по назначению. Так, с 26 июня по 10 июля 2022 года в рамках этапа внутригосударственного согласования проходило рассмотрение проекта Решения Совета ЕАЭС «О внесении изменений в технический регламент Евразийского экономического союза «О безопасности химической продукции 041/2017» [9] [10]. Проект не направлялся на ОРВ и публичное обсуждение в рамках ЕАЭС, хотя по вопросам внесения изменений у бизнес-сообщества имелись предложения.

Общественное обсуждение проекты ТР ЕАЭС также проходят и на этапе внутригосударственного согласования. Тем не менее, на данном этапе внесение дополнений в предлагаемый проект не допускается [5]. В случае направления обращения напрямую в адрес ЕЭК по вопросу внесения изменений в ТР ЕАЭС, ЕЭК перенаправит обращение в адрес ответственного разработчика регламента и других обязанных в соответствии с ним национальных органов, согласно Раздела III порядка разработки технических регламентов [5]. Рассмотрение этих вопросов также может занимать значительное количество времени.

Разработка проектов технических регламентов ЕАЭС и проектов изменений в них осуществляется в соответствии с учетом результатов мониторинга и контроля применения принятого технического регламента [5]. Это создает большие временные и трудозатраты для стейкхолдеров по продвижению своих предложений. Нередко данный процесс может занимать более года.

В целях расширения прямой коммуникации с бизнес-сообществом в рамках ЕАЭС созданы различные форматы консультативных и диалоговых площадок. 21 мая 2015 года в ходе проведения VIII Астанинского экономического форума бизнес-объединениями государств-членов ЕАЭС подписано Соглашение о создании Делового совета ЕАЭС. Взаимодействие делового совета и ЕЭК осуществляется в соответствии с Меморандумом о взаимодействии, утвержденным Распоряжением Коллегии ЕЭК от 9 февраля 2016 г. № 14 и подписанным в г. Астана 24 мая 2016 г. [11]. Недостатком работы делового совета является неполнота информации о его деятельности.

На 2023 год действовало более 22 консультативных комитета при ЕЭК. Широко бизнес представлен только в консультативном комитете по вопросам предпринимательства. Основную долю членов большинства остальных комитетов составляют представители государственных органов, а участие стейкхолдеров бизнес-сообщества не предусмотрено. Поскольку специфика ЕАЭС как объединения является экономической, а принимаемые ЕЭК нормы прямо влияют на правила экономической деятельности путем приведения национальных законодательств в соответствие, крайне важно осуществлять консультации с бизнес-сообществом стран членов.

Проблемой является и неполнота информации о деятельности консультативных комитетов. Не все из них имеют собственные странички, доступные любому пользователю. Многие комитеты проводят заседания, но не публикуют их протоколы, хотя обязаны это делать. В результате, в случае первоначального изучения доступной информации, создается впечатление, что ряд советов не функционируют в течении более 4-х лет. Информация о составах советов также зачастую устаревшая.

Таким образом, бизнес-сообщество государств-членов ЕАЭС недостаточно активно участвует в решении вопросов в рамках структур союза. Длительность решения вопросов, высокие временные затраты на коммуникацию, неочевидность результатов, сложное регулирование, недостаток информации о способах донесения своей позиции делают данную коммуникацию непривлекательной для реализации. Решение отмеченных проблем состоит в создании более доступной системы коммуникации, ведении ЕЭК более комплексной работы по взаимодействию со всеми национальными стейкхолдерами

государств-членов. Также необходимо улучшить информирование бизнес сообщества о наличии возможности оказывать влияние на принимаемые нормы ЕАЭС.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Михаил Мясникович: «Открытый диалог с предпринимателями и создание комфортных условий ведения бизнеса в ЕАЭС – наш приоритет» [Электронный ресурс]. – <https://eec.eaeunion.org/news/mikhail-myasnikovich-otkrytyy-dialog-s-predprinimatelami-i-sozdanie-komfortnykh-usloviy-vedeniya-bi/>. – Дата доступа: 23.01.2024.
2. ЕЭФ-2023: бизнес как драйвер евразийской экономической интеграции [Электронный ресурс]. – <https://eec.eaeunion.org/news/eef-2023-biznes-kak-drayver-evraziyskoj-ekonomicheskoy-integratsii/>. – Дата доступа: 23.01.2024.
3. Пленарное заседание Евразийского экономического форума [Электронный ресурс]. – <http://kremlin.ru/events/president/news/71198>. – Дата доступа: 23.01.2024.
4. Договор о Евразийском экономическом союзе [Электронный ресурс] : [заключен в г. Астане 29.05.2014 г.] // Национальный правовой интернет-портал Республики Беларусь. – Режим доступа: <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=f01400176>. – Дата доступа: 29.09.2023.
5. Порядок разработки, принятия, изменения и отмены технических регламентов Евразийского экономического союза [Электронный ресурс] : утв. решением Совета Евразийской экономической комиссии, 20 июня 2012 г., № 48 // Электронный фонд правовых и нормативно-технических документов. – Режим доступа: <https://docs.cntd.ru/document/902354098>. – Дата доступа: 11.05.2023.
6. Регламент работы Евразийской экономической комиссии [Электронный ресурс] : утв. Решением Высшего Евразийского экономического совета, 23 дек. 2014 г., № 98 // Электронный фонд правовых и нормативно-технических документов. – Режим доступа: <https://docs.cntd.ru/document/420242713>. – Дата доступа: 05.02.2023.
7. Общественное обсуждение и оценка регулирующего воздействия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://docs.eaeunion.org/ru-ru/Pages/Regulation.aspx>. – Дата доступа: 11.05.2023.
8. Технический регламент Евразийского экономического союза на никотинсодержащую продукцию [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://docs.eaeunion.org/pd/ru-ru/0107439/pd_11082022. – Дата доступа: 11.05.2023.
9. На Правовом форуме можно принять участие в обсуждении проекта изменений в техрегламент ЕАЭС о безопасности химической продукции [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://pravo.by/novosti/novosti-pravo-by/2020/june/52122/>. – Дата доступа: 05.05.2023.
10. О разработке проекта изменений в технический регламент Евразийского экономического союза «О безопасности химической продукции» (ТР ЕАЭС 041/2017) [Электронный ресурс] : распоряжение Совета Евразийской экономической комиссии, 29 марта 2019 г., № 42 // Национальный правовой портал Республики Беларусь. – Режим доступа: <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=F41900469>. – Дата доступа: 05.05.2023.
11. Соглашение о создании делового совета Евразийского экономического союза [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://eec.eaeunion.org/upload/medialibrary/dcc/soglashenie_o_ds.PDF. – Дата доступа: 05.05.2023.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ УРБАНИЗАЦИЯ МЕН ІШКІ-КӨШІ ҚОН МӘСЕЛЕЛЕРІ

Батиханова Мөлдір Нұрбекқызы

Әл-Фараби ат. ҚАЗҰУ философия және саясаттану факультетінің магистранты

Ғылыми жетекші – Насимова Гульнар Орленбаевна

Алматы, Қазақстан

Аннотация: Мақала қазіргі әлемдегі урбанизация құбылысын қарастырады, оның ауқымы мен ерекшеліктерін жаһандық және қазақстандық контексте сипаттайды. Қала халқының өсуіне байланысты проблемалар мен сын-қатерлерге ерекше назар аударылады.

Кілт сөздер: Урбанизация, қала халқы, демографиялық өзгерістер, экономикалық даму, әлеуметтік проблемалар, Қазақстан, өңірлік теңсіздік, кеңістіктік саясат.

Урбанизация – қазіргі әлемді анықтайтын құбылыс. Урбанизация арқылы әлемнің түкпір-түкпірінен миллиондаған адамдар әлеуметтік-мәдени және экономикалық белсенділіктің негізгі орталықтары орналасқан қалаларға қоныстанумен қатар, жаңа мүмкіндіктерге ие болуға тырысады. Нәтижесінде бүгінде әлем бойынша халықтың шамамен 56%-ы қалалық жерлерде тұрады. Қала тұрғындарының үлесі 2030 жылға қарай 60 пайызға жетеді деп күтілуде. Ал 2050 жылы әлем халқының шамамен үштен екісі қалаларда тұратын болады [1]. Осылайша, бүкіл әлемде урбанизация қоғам мен ландшафттың өзгеруіне және экономикалық басымдықтардың қайта қаралуына әкеледі. Қазақстан да бұл процестен шетте қалған жоқ.

Урбанизация – бұл қалалық ортадағы қайта құру процесі ғана емес, сонымен қатар қазіргі қоғамда болып жатқан кеңірек өзгерістердің құрамдас бөлігі. Халықты және оның қызметін "ауылдық" және "қалалық" деп бөлуге негізделген тәсіл әртүрлі аумақтық контексттер, тұрғындар және олардың экономикалық белсенділігі арасындағы күрделі қатынастарды жеткілікті түрде көрсетпейді.

Урбанизация жаһандық экономикадағы өзгерістерді, сондай-ақ ішкі және халықаралық көші-қон динамикасын қамтитын кең трансформациялар аясында қарастырылуы керек. Сонымен қатар, урбанизацияның қалаларға тигізетін пайдасын ғана емес, оның кең аумақтар мен әлеуметтік-экономикалық жүйелерге әсерін де ескеру қажет. Урбанизация процестері мен ауылдық жерлердегі өзгерістер бір-бірімен тығыз байланысты және азық-түлік жүйелерінің құрылымына және ауылдық жерлерде өмір сүруге айтарлықтай әсер етеді.

Урбанизация процестері табиғаты бойынша статикалық емес, олар әр түрлі факторлардың әсерінен үнемі өзгеріп, дамиды. Урбанизацияның бұл динамикалық сипатын осы процестің эволюциясы тұжырымдамасын жасаған және оның болашақ тенденцияларын ұсынған Джиббс зерттеп, талдады. Бұл тұжырымдаманың негізінде әлемнің әртүрлі елдерінде уақыт өте келе қала мен ауыл тұрғындары арасындағы тепе-теңдіктің өзгеруі жатыр.

Осы тұжырымдамаға сәйкес жаһандық контекстте урбанизацияның бес кезеңін ажыратуға болады:

- 1) Қалалардың пайда болуы және ауыл тұрғындарының абсолютті басым болуы;
- 2) Ауылдан көші-қон есебінен қала халқының тез өсуі;
- 3) Ауыл халқының азаюы және қала маңындағы елді мекендердің пайда болуы;
- 4) Субурбанизация және агломерациялардың қалыптасуы;
- 5) 75% - ға жететін қала тұрғындарының деконцентрациясы, ауылдық жерлердің урбанизациясы [2].

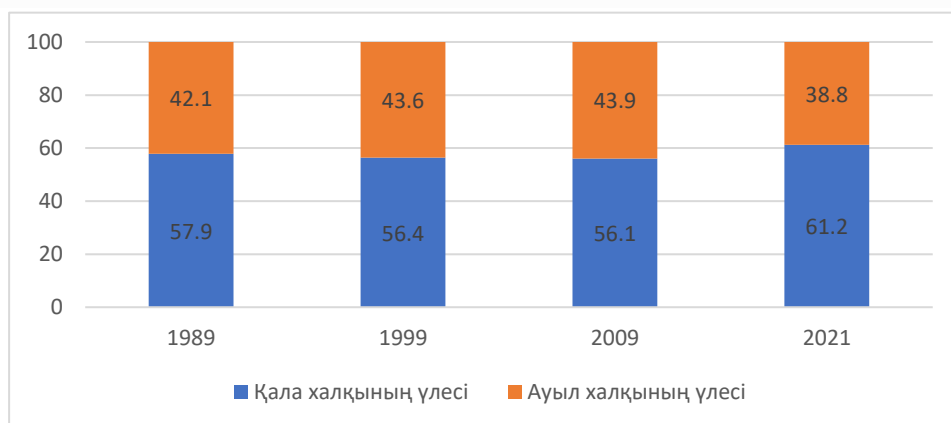
Деконцентрацияға бағытталған соңғы кезең Дж. Джиббс өткен ғасырдың ортасында болжаған.

Қазақстан контекстінде урбанизация деңгейі кеңестік кезеңде жүргізілген индустрияландырудың арқасында ерте қалыптасты. 20 ғасырдың ортасына қарай ол 36,4% жетті. Келесі онжылдықтарда Балқаш, Жезқазған, Лисаковск, Теміртау, Сәтбаев, Екібастұз сияқты бірқатар өнеркәсіптік моноқалалар құрылды, олар бүгінгі таңда елдегі өнеркәсіп өнімдерінің 40% - на дейін өндіреді [3].

Тағы бір маңызды сәт Астана және Шымкент қалаларының миллиондаған халыққа қол жеткізуі болды, бұл оларға миллиондық қалалар мәртебесін берді. Бұл факт қала халқының өсуін көрсетеді және Қазақстандағы урбанизация деңгейі дамудың төртінші кезеңіне сәйкес келетіндігін айғақтайды. Қала халқының үлесі 2021 жылға қарай 61,2% - ға жеткенін атап өту маңызды, бұл урбанизацияның белсенді сипатқа ие екендігін көрсетеді.

2021 жылғы санақ мәліметтері бойынша, қалаларда халықтың 61,2%-ы (11 741 342 адам) тұрады, бұл 2009 жылмен салыстырғанда 5%-ға көп [4]. Қала халқының өсу қарқыны әр түрлі факторларға байланысты әр аймақта әр түрлі. Алайда, урбанизация процесі елдің барлық бөліктерінде бар.

Сурет 1. Халық санақтары нәтижесіндегі қала және ауыл халқының үлесі [4].

Қала халқы тек 2010-жылдарға қарай тұрақты өсе бастағанын төменгі суреттен көрсек болады. Осы ретте Қазақстандық урбанизацияның ерекшеліктеріне назар аударсақ.

Сурет 2. Қала және ауыл халқы үлесінің өзгеруі [4].

Қазақстанда, Орталық Азияның басқа елдері сияқты, урбанизацияның "концентрациялық моделінің" басымдығы – ірі қалаларда халық пен экономиканың шоғырлануы байқалады [5].

Нақты Қазақстандағы урбанизацияның концентрациялық моделі Алматы, Астана және Шымкент сияқты миллиондық қалаларда халық пен экономиканың шоғырлануында көрінеді. Бұл қалалар инвестицияларды тарту, жұмыс орындарымен қамтамасыз ету және білім мен денсаулыққа қолжетімділікті қамтамасыз ету арқылы елдің экономикалық дамуында шешуші рөл атқарады. Алайда, шағын және орта қалалар, олардың саны мен әлеуметтік маңыздылығына қарамастан, осы даму үдерісінен шетте қалады. Ірі қалаларда халық пен ресурстардың мұндай шоғырлануы бірқатар сын-тегеуріндер мен проблемалар туғызады.

Біріншіден, бұл экономикалық дамудың біркелкі бөлінбеуіне, аймақтар арасындағы әлеуметтік және экономикалық теңсіздіктердің күшеюіне әкелуі мүмкін.

Екіншіден, ірі қалалардағы инфрақұрылым мен ресурстардың шамадан тыс жүктелуі өмір сүру жағдайлары мен экологиялық жағдайдың нашарлауына әкелуі мүмкін. Ақырында, бұл жалпы көші-қон мәселелерін нашарлатуы мүмкін, өйткені адамдар ең жақсы мүмкіндіктерді іздеу үшін ірі қалаларға көшуге тырысады, бұл қазірдің өзінде артық күш түсірілген мегаполистерге қысымды күшейтеді.

Ірі мегаполистер басқа аймақтарға қарағанда белсенді өсудің пайдасын көргенімен, олар тұрғын үйге қолжетімділік, кептеліс және аталған аймақтардағы теңсіздікті қоса алғанда, айтарлықтай қиындықтарға тап болды. Бұл тиімділікке нұқсан келтіруі мүмкін агломерацияның тиімсіздігін жою үшін ең табысты және аз табысты аймақтар арасындағы алшақтықты азайтып қана қоймай, сонымен қатар ірі мегаполистер ішіндегі мақсатты кеңістіктік саясаттың қажеттілігін көрсетеді.

Табысты қалалар өсіп, білікті жұмысшыларды тартуды жалғастырған сайын, кейбір аймақтарда халық саны азайып келеді. Жалпы өсімінде теріс көрсеткішке ие өңірлердің көшін Солтүстік Қазақстан облысы бастап тұр. Ондағы халық саны жыл сайын азаюда, халық саны 1989 жылдан бері 40%-ға азайған.

Сонымен қатар халық саны соңғы жылдары тұрақты түрде азайып келе жатқан Павлодар, Қостанай, Шығыс Қазақстан, Абай және т.б. облыстарын атасақ болады. Керісінше, Алматы, Нұр-сұлтан, Шымкент және Маңғыстау облыстары табиғи және механикалық өсім есебінен халық санының өсуіне ие. Үшінші топ - Атырау, Ақтөбе, Батыс Қазақстан, Қызылорда, Түркістан, Жамбыл, Алматы облыстарында табиғи өсім есебінен халық санының өсуі байқалады. Осы топтың барлық дерлік аймақтарында өсу тенденциясына ие көші-қон ағыны байқалады.

Қазақстан Республикасы көші-қон саясатының 2023 – 2027 жылдарға арналған тұжырымдамасында да ішкі көші-қон саласында келесі проблемалар мен үрдістер белгіленген: қандастарды қоса алғанда, халықтың қоныстануының өңірішілік диспропорциясының күшеюі, оңтүстік өңірлердегі халық тығыздығы және ішкі көші-қон легінің негізгі көлемінің Астана, Алматы және Шымкент қалаларына шоғырлануы, нақты ішкі көші-қон есебінің болмауы, бақыланбайтын және реттелмейтін ішкі көші-қон және әлеуметтік-экономикалық мәселелердің шиеленісуі.

Құжатта аталып көрсетілгендей, Қазақстанның ірі қалалары көшіп-қонушылар үшін инфрақұрылымымен және мүмкіндіктерімен тартымды: Қазақстан азаматтарының көбі қалаларда өмір сүруді қалайды. Мемлекет тұрғысынан урбанизация дамудың катализаторы болып табылады: экономика тиімдірек болып әртараптандырылады, өндірістің жаңа нысандары пайда болады, қызмет көрсету саласы кеңейеді, кәсіби білім тереңдей түседі, инновациялық қызмет жанданады [6].

Қорытындылай келе, урбанизация қазіргі әлемнің ажырамас процесі болғандықтан қоғамдық өмірдің әртүрлі аспектілеріне айтарлықтай үлес қосады. Қала халқының өсуі және қала кеңістігінің дамуы жаңа мүмкіндіктер туғызады, сонымен бірге өз сын-көзқарастары мен қиындықтарын тудырады.

Урбанизация процесі қалалардың әлеуметтік және экономикалық белсенділік орталықтары ретіндегі рөлін ғана емес, сонымен қатар қалалық кеңістіктердің дамуын басқаруға неғұрлым мақсатты көзқарастың қажеттілігін көрсетеді.

Қазақстан урбанизациялық процестер тұрғысынан ерекшелік болып табылмайды. Кейбір аймақтар ерекше назар аударуды және тиісті стратегияларды әзірлеуді қажет ететін демографиялық құлдырау қиындықтарына тап болуда.

Жалпы, мақаланың қорытындысы урбанизациялық процестерді басқаруға неғұрлым жан-жақты және тұрақты көзқарастың қажеттілігін көрсетеді. Қалалық және ауылдық аумақтарды теңгерімді дамыту арқылы ғана елдің барлық тұрғындары үшін тұрақты болашақты қамтамасыз етуге болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. 68% of the world population projected to live in urban areas by 2050, says UN. URL: <https://www.un.org/uk/desa/68-world-population-projected-live-urban-areas-2050-says-un#:~:text=Today%2C%2055%25%20of%20the%20world's,increase%20to%2068%25%20by%202050> (дата обращения: 10.01.2024).

2. Gibbs J. The Evolution of Population Concentration // *Economic Geography*, 1963, 2. – P.119-129.

3. Нурланова Н.К. современные тенденции урбанизации в мире и казахстане // *The Scientific Heritage*. 2021. №76-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-tendentsii-urbanizatsii-v-mire-i-kazahstane> (дата обращения: 10.01.2024).

4. Қазақстан Республикасы халық санының өзгеруі туралы [Электронды ресурс]. URL: <https://new.stat.gov.kz/> (дата обращения: 10.01.2024).

5. Кошербаева А.Б. Анализ развития городов Казахстана в свете управляемой урбанизации // *Регионы Казахстана: итоги и перспективы развития*. 2018. №4.

6. Қазақстан Республикасы көші-қон саясатының 2023 – 2027 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы [Электронды ресурс]. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2200000961> (дата обращения: 10.01.2024).

**"ТАЛИБАН БИЛІГІНДЕГІ АУҒАНСТАН: ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ЕЛДЕРІНІҢ
САЯСАТЫНА ӘСЕРІ"****Мейрамов Азамат Ермекович**

Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, философия және саясаттану факультеті,
саясаттану және саяси технологиялар кафедрасының 2 курс магистранты
Алматы, Қазақстан

***Аннотация:** Мақалада қазіргі Ауғанстандағы билікті толықтай қолына алған Талибан қозғалысының саяси сахнадағы даму тарихы мен билікке келу жолы кешенді талқыланған. Ауғанстанда талибтердің пайда болу себептері көрсетіле отырып, олардың ауған халқы тарапынан қолдау табу заңдылықтары түсіндіріледі. Талибанның Ауғанстанда билікке келуі көп жылдық соғыстың аяқталуымен ерекшеленді. Орталық Азия Ауғанстанның жаңа билігімен өзара әрекеттесудің қолайлы моделін іздеуде. Іс жүзінде Талибан билігіне кедергі келтіретін бірде-бір сыртқы және ішкі саяси күш жоқ. Мақалада халықаралық қауымдастық террористер деп таныған қозғалыстың ресми билікті қолға алғаннан кейінгі Ауғанстан мен көршілес Орталық Азия елдерінің арасындағы қарым-қатынастардың бұдан былай қалай даму ықтималдығы туралы пайымдар жасауға тырысқан.*

***Тірек сөздер:** Орталық Азия, геосаясат, талибан, халықаралық терроризм.*

Орталық Азия қауіпсіздігіне Ауғанстандағы жағдай ғана емес, «Талибан» қозғалысының ықпал ету аймағын кеңейту факторы және олардың осы елдегі билікке келу мүмкіндігі де қауіп төндіреді. Бірінші кезекте «Талибан» қозғалысының феномені және оның Ауғанстанда пайда болу жағдайлары туралы сұраққа әлі күнге дейін нақты жауап жоқ екенін атап өткен жөн. Әрине, бұл осы ұйымның қазіргі уақытқа дейін саяси процестердің белсенді қатысушысы болып табылатындығымен байланысты. Өз уақытында Талибан қозғалысы ішкі және сыртқы саяси комбинациялардың нәтижесінде пайда болды. Ауған саясатында соңғы 20 жыл ішінде оған белсенді қатысқан адамдар мен ұйымдардың көбі осы күнге дейін белсенді әрекет етуде. Бұл «Талибан» қозғалысының пайда болуы туралы көптеген сұрақтарға жауап іздеуге және ол жүргізіп отырған саясаттың көптеген бөлшектеріне ықпал етпейді (1).

Сондай-ақ, алып және аймақтық державалардың қақтығыс алаңына айналған Ауғанстанның төңірегіндегі аймақтағы геосаяси қайшылықтар да әлі күнге дейін өзекті болып отыр. «Талибан» қозғалысының билікке келуіне аталған фактор ықпал етті. Белгілі бір дәрежеде бұл мүдделер күресі әлі де жалғасуда және Ауғанстандағы жағдайға әсер етеді. «Талибан» қозғалысы бүгінде ауған саясатының бір субъектісі болып табылады, оның өкілдерімен келіссөздер жүргізілуде, бұл ұйым АҚШ Ауғанстаннан кеткен жағдайда билікке үміткерлердің бірі ретінде жиі қарастырылады. Сондықтан, мұндай перспектива Ауғанстанда өзінің өте қатаң бағдарламасын іске асырған радикалды исламшылар қозғалысының тарихына назар аудармауы мүмкін емес. Әсіресе, бұл Орталық Азияның мемлекеттері үшін өзекті, олар саяси исламның түрлі қозғалыстары тарапынан болған сын-қатерлердің алдында әлі күнге дейін дәрменсіз (2).

Ауғанстандағы талиб режимі Орталық Азия республикаларынан – Тәжікстаннан, Өзбекстаннан, Қырғызстаннан барған азаматтарға қорған болып, контрабанда көмегімен қаржыландыруға мүмкіндік беріп отыр. Бұл қозғалыс қатарында Орталық Азия азаматтарының болуы мемлекеттердің ұлттық қауіпсіздігі үшін ең үлкен қатер болып табылады. Ауғанстандық саяси қайраткер Муслим Шерзодтың пікірінше, Ауғанстанда болып жатқан лаңкестік әрекеттер қатарында ортаазиялық мемлекеттердің азаматтарының болуы аймақ үшін үлкен қауіп-қатерлердің бірі. Сонымен қатар, есірткі мәселесінің

лаңкестікпен тығыз байланысты болуы мемлекеттегі жағдайды ушықтырған факторлардың бірі болды. Лаңкестік топтардың ықпалының төмендеуіне әсер ету, Ауғанстанның гүлденуіне, экономикалық дамуына Орталық Азия мемлекеттерінің араласуы мемлекетті қиын жағдайдан алып шығудың бірден бір жолы екенін атап өтті.

Бүгінде Ауғанстанда "Талибан" сенімді билік етеді. Талибанның билікке екінші келуі олардың 1996 жылы алғашқы келуінен айтарлықтай ерекшеленді. Екінші рет "Талибан" көршілерімен де, жаһандық және аймақтық державалармен де диалог үшін ашық алаң қалдырып, дипломатиялық сипатқа ие бола бастады. Сонымен қатар, Талибан Ауғанстанда билікке жаңа келген кезде бұл елдегі әскери-саяси өріс олармен бәсекелесе алатын күштерден тазартылғанын атап өткен жөн. Егер соңғы рет оларға негізінен этникалық тәжіктер мен өзбектерден тұратын "Солтүстік альянс" қарсы болса, онда 2021 жылы олардың күшті қарсыластары болған жоқ. Нәтижесінде Талибан жеңісінен кейін елде соғыс іс жүзінде тоқтады.

Пуштун емес халық қарсылық орталықтарын құрып, діни радикалдармен күреседі деген болжамдар орындалмады. Бүгінде әлемдегі бірде-бір ел өз уақытында сәтті пайдаланылған, содан кейін АҚШ пен оның одақтастарының күшімен жойылған "Солтүстік альянс" сияқты нәрсе жасауға дайын емес және мүмкіндігі жоқ. Талибан режимінің қазіргі қарсыластарының лагерінде бүгінде күштердің бірлігі мен шоғырлануы байқалмайды.

Сонымен бірге, Ауғанстан халқы көпжылдық соғыстан шаршады және кем дегенде нәзік бейбітшілік пен салыстырмалы тұрақтылықты армандайды, тіпті діни фундаменталистердің туы астында құлатылған Ауғанстан Ислам Республикасының Үкіметі ел халқының көпшілігінің қолдауына ие болмады, өйткені ол тым жемқор болды және елдің экономикасы толығымен АҚШ-тың қаржылық көмегіне тәуелді болды (3).

Қазір Ауғанстан осы елдің бұрынғы басшыларының тиімсіз мемлекеттік басқаруының нәтижесі болып табылатын ең күшті әлеуметтік-экономикалық дағдарысты бастан кешуде. Алайда ауғандықтар-шыдамды және еңбекқор халық. Біздің ойымызша, егер елде бейбітшілік қамтамасыз етілсе, онда оның бастамашыл азаматтары өз экономикасы мен саудасын тез қалпына келтіреді. Ауғанстан келешекте бейбітшілікті нығайту, ұлттық экономиканың тұрақтылығы мен дамуын қамтамасыз ету кезінде өңірдегі геосаяси және геоэкономикалық жағдайды толығымен өзгертуге қабілетті.

Ауғанстанның көршілерінің көпшілігі бұл елде, ең болмағанда, қашықтықты сақтай отырып, шектеулі ынтымақтастық орнатуға болатын орталықтандырылған биліктің болуына мүдделі. Бұл ретте "Талибан" қозғалысы өзінің радикалды мәнін өзгертпей және ішкі саясатта қатаңдық таныта отырып, көршілерімен де, Ауғанстанға қызығушылық танытатын басқа елдермен де диалог жүргізеді. Сонымен қатар, олар сыртқы диктатқа жол бермей, тең дәрежеде диалог жүргізеді. Бүгінгі таңда "Талибан" режимімен байланысы бар Еуразия елдерінің көпшілігі алдағы жылдары қазіргі билікпен қарым-қатынастарын институттандырады деп болжауға болады. Ауғанстан билігімен байланысқан барлық дерлік елдер прагматизм принципін басшылыққа алады. Ауғанстанның көршілері мен серіктестерінің басты міндеттерінің бірі-Ауған қоғамындағы жаңа Азаматтық қақтығыстардың алдын алу және осы елдің тұрғындарына гуманитарлық қолдау көрсету. Сонымен қатар, Ауғанстан мен Орталық Азияның жекелеген елдері арасында өз тауарларын, Ауыл шаруашылығы өнімдері мен энергоресурстарын Ауған нарығына жылжытуға мүдделі экономикалық және сауда байланыстары дамуда. Ауғанстан толық тұрақтанған кезде Африка мен Латын Америкасына одан әрі шыға отырып, Ресей-Орталық Азия – Оңтүстік Азия жаңа көліктік – логистикалық және сауда дәлізін құру мүмкіндігі пайда болады.

Алайда, бүгінгі таңда Ауғанстанның көршілерін ғана емес, жалпы әлемдік қауымдастықты да қызықтыратын басты мәселе - "Талибанның" уәделеріне сену мәселесі. Мұнда түсіну маңызды: Орталық Азия Талибан үшін не? Олар бізбен тату көршілік

қағидаттарында өмір сүргісі келе ме, әлде бізге қауіп төндіре ме? Ауғанстан "Әл-Қаида" және "Ислам мемлекеті" сияқты халықаралық діни негізделген Террористік топтардан азат аумаққа айнала ма? Мұсылман ынтымақтастығы сияқты факторды біздің өңірде ешкім жойған жоқ. "Талибан" саяси мақсаттарға жету үшін исламды қолданатын трансұлттық террористік топтардан алшақтауға тырысқанымен, талибандар бауырластарға көмектесуге міндетті. Олар әрдайым заңды қызмет атқармаса да, әзірге бұл сұрақтарға нақты жауаптар жоқ. Мүмкін, "Талибан" әлеуметтік-экономикалық және саяси тұрғыдан күшейіп, халықаралық деңгейде танылған кезде, ол Ауғанстан мемлекетінің аумағында террористік Интернационалдың әртүрлі топтарын қатаң бақылай алады (4).

Бүгінгі таңда Орталық Азия елдері Ауғанстаннан біздің өңірге діни-саяси экстремизм идеологиясының экспорты проблемасына алаңдайды. Террористік топтардың содырларының Ауғанстан мемлекетінен посткеңестік елдердің аумағына ену қауіпі әлі де өзекті. Сондықтан Орталық Азия елдері "Талибанмен" сауда-экономикалық өзара іс-қимылды жолға қоюға тырысып, бір мезгілде өздерінің қорғаныс қабілетін нығайтумен айналысады.

Басқа Орталық Азия мемлекеттерінің ұстамды реакциясы аясында Тәжікстан үкіметінің Ауғанстанда талибандардың билікке келуін салқын қабылдауы айқын диссонанс болып көрінеді. Ауғанстандағы этникалық тәжіктердің ынтымақтастығын көрсету және қолдау қажеттілігінен басқа, олар бұрынғыдай Талибанға қарсы тұрудың негізі болып табылады, Душанбенің бұл ұстанымы ішкі себептерге де байланысты. Талибан үкіметіне қарсы сөйлеген президент Э. Рахмон жоспарланған билік транзиті аясында Ауғанстан аумағынан террористік қауіп төнген кезде тәжік қоғамын шоғырландыруға тырысуда. Сонымен қатар, "Тәжікстанның исламдық қайта өрлеу партиясына" тыйым салып, қудалаған Тәжікстан басшылығы "Талибан" сияқты радикалды исламистік қозғалысқа қатысты көзқарастарды түбегейлі өзгерте алмайды. Сонымен бірге, Ауғанстан төңірегіндегі оқиғалардың даму үрдістерін ескере отырып, әскери және экономикалық тұрғыдан әлсіз Душанбеге елеулі әскери-саяси және экономикалық ықпалы бар Мәскеу мен Пекин Тәжікстанның қазіргі ұстанымын түзететін сияқты (5).

Орталық Азия өңірі елдерінің арасында Ауғанстан аумағынан американдық контингентті шығарудан ең үлкен саяси дивидендтерді Өзбекстан алды. Ауғанстанда барлық этникалық топтардың кең өкілдігімен Үкіметтің құрылуын жақтаған Ташкент қауіпсіздік мәселелерін шешу және осы елде өзінің экономикалық мүдделерін алға жылжыту үшін жағдай жасау мақсатында Талибандармен бейресми байланыс орнатқан. Ресми Ташкент билігі Талибан үкіметінің қазіргі уақытта Ауғанстан аумағын дерлік толықтай бақылауға алғанын алға тарта отырып, оны ресми түрде мойындауды дұрыс деп есептейді (5).

Қазақстанның негізгі ұстанымы халықаралық қауымдастықпен бірлесе отырып ауған дағдарысын шешуге атсалысу, тиісті деңгейде гуманитарлық көмек арқылы қолдау көрсетуді, Орта Азия аумағындағы бейбітшілік пен қауіпсіздікті сақтауға бағытталған іс-әрекеттер жасауды көздейді. Талибан үкіметімен тікелей байланыс орната отырып елдегі гуманитарлық ахуал мен халықаралық террористік ұйымдардың Ауғанстан территориясын пайдалана отырып Орталық Азия елдерінің қауіпсіздігіне қатер төндіреуіне мүдделі.

Сонымен қатар, Ауғанстандағы саяси биліктің ауысуы мен елдегі ішкі саяси процестердің салдарынан болатын түрлі қақтығыстар мен экономикалық дағдарыстың әсерінен елдегі халықтың көрші елдерге үдере көшуі және босқындар мәселесі, діни экстремизм идеологиясының таралуы, заңсыз есірткі тасымалының трафиінің артуы секілді күрделі мәселелердің орын алуына жол бермеуді мақсат тұтады. Ал бұл өз кезегінде өңірлік қауіпсіздік пен тұрақтылықтың сақталуына барлық елдердің мүдделі екендігін көрсетіп отыр (5).

Жалпы, "Талибан" қозғалысы Ауғанстанда ұзақ уақыт билікке келді деп айтуға болады. Талибан үкіметін халықаралық мойындау мәселесі өзекті болып, талибандардың әлемдік қоғамдастықтың талаптарын орындау процесімен тығыз байланыста болады. Жекелеген мемлекеттердің осы мәселе бойынша ықтимал сепараттық қадамдары кең халықаралық қолдауға ие болмайды. Батыс тарапынан қаржыландыру тоқтатылған жағдайда Қытай мен Араб елдерінің көмегі жаңа ауған билігі үшін өмірлік маңызды болып отыр. Басқа елдер мен әлеуетті демеушілердің ықтимал ұсыныстары олардың әртүрлі бағыттағы мүдделерін ескере отырып, Ауғанстанды сыртқы демеушіліксіз дамытуға бағытталған саясаты Талибан басшылығы үшін белгілі бір қиындықтар туғызады. Бұл ретте Ауғанстанның экономикасын қалпына келтіру және орнықты даму мәселелерін барлық мүдделі әлемдік және өңірлік акторлардың күш-жігерін шоғырландырмай шешу қиын болып табылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Анисимова, Н. (2021, 15 август). «Талибан» объявил о захвате всей территории Афганистана. <https://www.rbc.ru/politics/15/08/2021/6118e7559a79476bc5d9a96e>
2. Әкімбеков, С.М. (2020). Ауғанстан тарихы. Нұр-Сұлтан: ҚР Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институты, 852 б.
3. Босин, Ю.В. (2002). Афганистан: полиэтническое общество и государственная власть в историческом контексте. Москва: Гуманитарий; Академия гуманитарных исследований, 232 с.
4. Князев, А. (2004). Афганский кризис и безопасность Центральной Азии (XIX – нач. XXI вв.) Душанбе, 327 с.
5. Izteleuova, E. (2022, January 7). The Afghan Issue on the Agendas of Uzbekistan and Kazakhstan. <https://cabar.asia/en/the-afghan-issue-on-the-agendas>

УДК: 782.07

« ХАЛЫҚ МУЗЫКА ОРЫНДАУЫНДА ЭМПАТИЯНЫҢ ОРНЫ»

Сейтжапар Фариза Нұрғалиқызы

Ғылыми жетекшісі: аға оқытушы Пернаулова С.А.

Орталық Азия Инновациялық университеті,

Шымкент, Қазақстан

Аннотация: в этой статье рассматривается проблема влияния музыки, носящей эмоциональный характер, на человека, и это соответствует характеру эмпатии, основанному на эмоциональном критерии. Музыка обладает сильным эмоциональным воздействием, которое вызывает у человека хорошие эмоции и чувства. Таким образом, музыка может быть хорошим инструментом для развития эмпатии..

Ключевые слова: эмоции, сочувствие, музыка, отзывчивость, музицирование.

Эмпатия - бұл эмоцияның қабілеті және адамның жан дүниесінің тілектері мен қозғалыстарын жеткілікті түсіну. Бұл қабілетті музыкалық қарым-қатынастың кез-келген кезеңінде жоғары шығармашылық өнімділік пен ұтқырлықпен қамтамасыз етілетін

элеуметтік-психологиялық құбылыс деп атауға болады. Эмпатия - бұл басқа адамдардың тәжірибесіне эмоционалды түрде жауап беру қабілеті. Ғылыми әдебиеттерде тұлғаның эмпатикалық қабілеттері сияқты құбылысты түсінудің мүлдем басқа тәсілдері бар. Осы мәселе бойынша көптеген көзқарастар бір, жалпы, әмбебап анықтаманың болмауына әкелді. Алғаш рет "эмпатия" сөзін Э. Б. Титченер қолданған және ол неміс тілінен шыққан "сезім" сөзін сөзбе – сөз аударған. Бұл термин қоршаған әлемді түсіну, сезіну процесін сипаттау үшін қолданылды: табиғат, музыка, бейнелер және т. б. Термин әдемі адамның қандай да бір қабылдауын сипаттады: зат және оның басқа заттарың. Сондай-ақ, эмпатия басқаны түсіну және сезіну процесі ретінде анықталады. Бұл құбылыс адамның эмоционалды сипатының дамуымен тығыз байланысты. Бұл анықтама адамдарды түсіну үшін ең қол жетімді және кең таралған болады. Музыка музыкалық өнерге эмоционалды-құндылық қатынасты, музыкаға деген қызығушылық пен қабылдауды, жинақталған білімді, музыкалық-шығармашылық процесті жүзеге асыру дағдылары мен дағдыларын қамтиды [4].

Музыкалық білім беру процесі күрделі және осындай мақсаттарға ұмтылуды қамтиды:

- музыкалық бейнелерге эмпатия сезімін қалыптастыру, музыканың сұлулығын бағалау және көру, оған деген сүйіспеншілік пен қызығушылықты ояту, музыкамен баурап алу, яғни музыкаға эмоционалды жауаптылықты дамыту.
- музыканы қабылдауды, шығармашылық қиялды, музыкалық-бейнелі ойлауды, өмірге және басқа да өнерге байланысты музыка туралы ойлау қабілетін дамыту;
- импровизация, композиция, тыңдау және орындау процесінде шығармашылық музыкалық қабілеттерді, дағдылар мен практикалық дағдыларды қалыптастыру;
- музыкалық қозғалысты ұйымдастыру;
- музыкамен және музыкалық-эстетикалық талғаммен қарым-қатынас қажеттілігін дамыту;
- бос уақытты, күнделікті өмірде музыканы қолдану тәжірибесін қалыптастыру.

Жеке даму әлемді музыкалық іс-әрекеттің әртүрлі бейнелерінде зерттеуді, құндылық бағдарлары мен өзін-өзі тануды тәрбиелеуді, эстетикалық қабылдау мен эмпатияны қалыптастыруды қамтиды [2]. Музыкалық және шығармашылық қызметтің әртүрлі тәжірибесінде көрінетін жеке қасиеттердің көп қырлы спектрінен эмпатияны ескеру қажет. Музыкамен қарым-қатынас процесінде эмпатия қарқынды дамиды. Эмпатия дегеніміз-эмпатия, эмпатия, адамдармен рухани байланыс орнату қабілеті. Музыкалық шығарманы қабылдау кезінде адамның оның мазмұнын қабылдауы, сонымен бірге лирикалық кейіпкерге жанашырлық, жанашырлық немесе оны қабылдау орын алады. Музыка жас жігіттің алдында ең нәзік бейнелер мен сезімдерді аша алады, ал мұғалімнің өнері-адамның осы факторларға рухани жауап беруіне көмектесу. Сұлулық пен жақсылық әлеміне қатысуға деген ұмтылысты ояту. Эмоционалды жауаптылық музыкалық мазмұнды түсіну, сезіну үшін қажет негізгі музыкалық қабілеттердің біріне айналды, ал музыкалық шығарманы түсіндіруде өмір сүргеннен кейін эмпатия сезімі дамиды. "Тек эмоциялар өнерде идея мен имиджге нақты қол жеткізуге мүмкіндік береді", – деп атап өтті Л.С. Выготский [3].

Музыкалық эмпатияда екі негізгі деңгейді атап өтуге болады:

1. Әр түрлі көңіл-күйлерді, сезімдерді, бейнелерді танудан тұратын эмоционалды экспрессия.
2. Қатысу, эмпатия немесе эмоционалды сәйкестендіру.

Музыка арқылы эмпатияны дамытудың негізгі принциптері мен әдістеріне мыналар жатады:

- ұтымды және эмоционалды бірлік, техникалық және көркемдік, мәдениеттанулық, интонациялық тәсілдер қағидаттары;

– "шығарманың интонациялық мағынасын түсіну" (А.А. Пиличяускас), "бейненің бірлескен тууы" (Э. Б. Абдуллин), "көркемдік – шығармашылық процесті модельдеу" әдістері [1; 6].

Адамның ойлауы мен сезімдеріне әсер ете отырып, музыка дүниетанымға әсер етеді, оның бейнесінде нақты өмірдің кейбір бейнелерін қоздырады, олардың ойлауы мен тәжірибесіне көмектеседі, осылайша адамды рухани және моральдық тұрғыдан көтереді. Эмпатия-эмпатия қабілеті, баланың жан дүниесінің қимылдарын жеткілікті түсіну. Бұл қабілетті музыкалық-педагогикалық қарым-қатынастың барлық кезеңдерінде жоғары шығармашылық ұтқырлық пен өнімділікті қамтамасыз ететін әлеуметтік-психологиялық құбылыс ретінде анықтауға болады. XX ғасыр эмпатия мәселесі - эмпатия, эмпатия қабілеті - психологияда да, педагогикада да орталық мәселелердің біріне айналғанын көрсетті. Эмпатия-бұл иеліктен, өзімшілдікке, жанның ессіздігіне қарсы тұру-біздің заманымыздың ең көп таралған аурулары болуы мүмкін. Орыс музыкалық мәдениеті барлық уақытта жанашырлық қабілетімен ерекшеленді. "Мен бар күшіммен жанымды алғым келеді, -деп мойындады П.И. Чайковский,- менің музыкама адамдарға тірек және жұбаныш ретінде қызмет етсін". Ұлы композитордың бұл шығармашылық және дүниетанымдық сенімі мұғалім-музыканттың іс-әрекеті мен жеке басының эпиграфына айналуы мүмкін, өйткені музыкалық өнер табиғаты бойынша эмпатияны оятуға және оны дамытуға арналған. Музыка жас болмыстың алдында ең нәзік сезімдер мен бейнелерді аша алады, ал мұғалімнің өнері-балаларға оларға рухани жауап беруге, жақсылық пен сұлулық әлеміне қатысуға деген ұмтылысты оятуға көмектесу. Музыкатану мен музыкалық педагогикада эмпатия музыкаға эмоционалды жауап беру түрінде қарастырылады. Бұл адамның қарым-қатынасында және жалпы көркемдік қабылдау процесінде эмоционалды реакцияның, эмпатия мен эмпатияның пайда болуының негізгі заңдылықтары сәйкес келетіндігімен түсіндіріледі[4].

Алайда, музыканы қабылдау мен орындаудағы эмпатияны эмоционалды ластануға немесе эмоционалды реакцияға дейін азайту өте үстірт болып саналады. Б. М. Теплова және И. А. Ветлугинаның шығармаларында эмоционалды жауаптылық жалпы музыкалық қабілет, "музыкалық орталық", "музыкалылықтың басты көрсеткіші" ретінде түсіндіріледі. Музыкалық жауаптылықтың негізі, Б. М. Тепловтың пікірінше, эмоционалды табиғаты бар және музыкадағы дыбыстық биіктік пен ритмикалық қозғалыстарға эмоционалды жауап беру қабілетін білдіретін фразалық және музыкалық-ритмикалық сезім саналады. Эмоционалды жауаптылық эмпатияның бір бөлігі ғана, ал бір бөлігі ешқашан бүтіннен аспайтындықтан, оның негізінде адамның өмір процесіне қатысу, оны түсіну және құру қажеттілігі, жақсылық-ақиқат-сұлулыққа деген қажеттілік жатыр, оның сыйымдылығы музыка болып табылады. Музыкаға жауап беру, оны сезіну және түсіну, музыкалық салада жанашырлық таныту - музыкамен жасалған мифті, оның құпиясын сезіну және түсіну. Миф те, музыка да идеалды ұғымдар емес, абстракция да, формула да емес. Миф те, музыка да өмірдің өзі, күнделікті өмірден арманға дейінгі барлық қырларында шынайы, жаратылатын және айналатын, заттай және тәндік. Мифте де, музыкада да алаңдататын ұғымдар рухтандырылады және өмір сүреді, тірі қабылданады, болмысты түсінудің жеке формасына айналады. Сонымен, педагогикалық практика кезінде музыка және педагогика факультетінің студенттерінің бірі оқушыларға өздерінің сүйікті әндерін орындауды ұсынды. А. Александровтың "қасиетті соғыс" әні осы әнге айналған кезде қандай тосынсый болды. Бірақ сегіз жасар балалардың бұл музыкасын орындауы одан да таң қалдырды: трагедия мен жоғары пафосқа толық берілгендіктен, олар баяу қарқынмен тұрып, өз өмірлерінде жоқ, бірақ бұл әнде олар үшін өмір болған нәрсе туралы ән айтты[5]. Ол сол миф, олардың тәжірибесін бейнелі түрде қорытындылаған символ ретінде қызмет етті (өйткені олар интернат тәрбиеленушілері болды және олардың көпшілігі бақытты балалық шақты білмеді). Сонымен қатар, музыка олардың тәжірибесін жалпыадамзаттық мағынаның жоғары деңгейіне көтерді. Эмпатия актісінде, музыканы түсіну сияқты,

адамның барлық ішкі байлығы - оның сезімдері, ақыл-ойы, сезімдері, қиялы мен есте сақтау, интуициясы қатысады. Оларға экспрессивті-моторлы реакциялар да қосылады. Дәл осы адамның рухани әлемінің бүкіл күрделі жүйесі естілетін дыбысты тәжірибеге аударды және мағынаны береді, содан кейін жеке тәжірибенің оқшаулануын өмірдің шексіз ұзақтығымен біріктіреді, музыкалық дыбыста бастан кешкендерді уақыт шеңберінен тыс кеңейтеді.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Абдуллин Э.Б. Теория музыкального образования: Учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений / Э.Б. Абдуллин, Е.В. Николаева. – М.: Академия, 2014. – 336 с.
2. Артоболевская А. Первая встреча с музыкой: Из опыта работы педагога-пианиста с детьми дошкольного и младшего школьного возраста: Учебное пособие. – М., 2016. – 164 с.
3. Выготский Л.С. Психология искусства. – М.: Педагогика, 2015. – С. 243.
4. Гончарова О.В. Теория и методика музыкального воспитания: Учебник для студ. учреждений сред. проф. образования / О.В. Гончарова, Ю.С. Богачинская. М.: Академия, 2012. – 255с.
5. Дмитриева Л.Г. Методика музыкального воспитания в школе / Л.Г. Дмитриева, Н.М. Черноиваненко. – М.: Просвещение, 2010. – 365 с.
6. Пиличяускас А.А. Познание музыки как педагогическая проблема / А.А. Пиличяускас // Музыка в школе. – 2016. – №1. – С. 12.
7. Титченер Э.Б. Очерки психологии. – М., 2014. – 159 с

ВОСПРИЯТИЕ И ОТНОШЕНИЕ К КУЛЬТУРНЫМ РАЗЛИЧИЯМ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ИНДУСТРИЮ ГОСТЕПРИИМСТВА И ТУРИЗМА

Алибаева Айнур Назаровна

докторант, Факультет философии и политологии,
Казахский Национальный Университет им.Аль-Фараби,
науч. руководитель: Альджанова Нурлыхан Кожабегеновна
Алматы, Казахстан

***Аннотация:** Решение организации быть активной в сфере гостеприимства и туризма должно включать правильные представления и установки, связанные с разнообразием людей как индивидуально, так и посредством изучения социальной культуры, в которой они живут. Последствия позитивных социальных изменений включают в себя способность выявлять выгоды как для организации, так и для ее сотрудников. Понимание и уважение культурных различий оказывают значительное влияние на достижение целей организации, действующей в индустрия гостеприимства и туризма. Поскольку туризм является основным источником межкультурных контактов, любые культурные различия могут повлиять на персонал, занимающийся текущими и будущими проблемами туризма в стране.*

Цель статьи - представить методологию, которые были использованы для изучения этой темы, и описать выводы и последствия полученных результатов, чтобы

поддержку организации и их персонал, занятый в индустрии гостеприимства и туризма, и, следовательно, в отношении восприятия и отношения к культурным различиям и их влияние на туристов как на людей.

Ключевые слова: глобализация, экономика культуры, устойчивое развитие, корпоративное управление, культурные различия.

Введение

В статье анализируются последствия стратегических действий организаций, влияющих на культурные различия в индустрии гостеприимства и туризма. Обнаружено, что в доступной литературе о культурных различиях и их влиянии на индустрию гостеприимства и туризма появляются некоторые пробелы. Высококонкурентная среда включает в себя два основных понятия: менеджеры как эффективные лидеры и лидеры как эффективные менеджеры [1]. В ходе исследования этой темы было обнаружено, что в отношении упомянутых концепций возникают некоторые пробелы в литературе, касающиеся их связи с культурными различиями и проявляющимися эффектами в индустрии гостеприимства и туризма. Лидеры должны знать, как управлять культурными различиями и как сочетать эти различия с различиями туристов, чтобы эффективно вести себя в отрасли. “Уважение и важность межкультурности в развитии туризма является основным источником межкультурных контактов. Обучение культурному разнообразию и потребность в персонале для решения текущих и будущих проблем туризма в стране были продемонстрированы на основе растущего числа путешественников из разных культурных слоев. Следовательно, необходимо больше осознавать культурные различия” [2].

По словам Камиллери [3], “Туризм является одной из ведущих отраслей с точки зрения международной торговли между странами. В дополнение к доходам, полученным в пунктах назначения, международный туризм также обеспечил экспорт в размере 211 миллиардов долларов США за счет международных пассажирских транспортных услуг, которые были оказаны нерезидентам в 2015 году; в результате чего общая стоимость туристического экспорта достигла в среднем 1,5 триллиона долларов США, или 4 миллиардов долларов США в день. Международный туризм в настоящее время составляет 7% мирового экспорта товаров и услуг, по сравнению с 6% в 2014 году, поскольку за последние 10 лет туризм рос быстрее, чем другие виды мировой торговли [4, с.7]. Целью данного исследования является изучение роли лидерства в индустрии гостеприимства и туризма и действий лидеров по контролю культурных различий, а также изучение влияния существующих представлений и отношения к культурным различиям в индустрии гостеприимства и туризма. Кроме того, в этом исследовании рассматривается, как культурные различия могут повлиять на качество услуг и функциональные ценности организации, работающей в этой области, и критически представлены решения руководства, которые были приняты с целью уважения культурных различий в секторе гостеприимства и туризма. Эффективная прогностическая модель может помочь руководителям понять восприятие и отношение к культурным различиям, а также влияние, которое они оказывают на индустрию гостеприимства и туризма и характеристики разных поколений. Последствия для среды социальных изменений включают потенциал повышения производительности и коммуникации.

Эффективные менеджеры должны понимать культурные различия сотрудников и клиентов и обеспечивать уважение к и в организации и отрасли в целом. Чжан, Дин и Ли [5] отметили, что лидеры-трансформаторы разрабатывают обязательные командные цели, а также поощряют членов команды развивать общую идентичность, общие задачи, интегрированные роли, личные отношения и совместное распределение вознаграждений, которые укрепляют совместные цели. Они также способствуют интеллектуальному стимулированию, индивидуальному подходу и вдохновляющей мотивации, для улучшения

структуры задач и атмосферы сотрудничества в виртуальной среде [6]. Кроме того, трансформационные лидеры могут стремиться наделить своих сотрудников позитивным правоприменением и поощрять решение проблем с помощью творческого мышления. В этом исследовании рассматривается использование стратегий цифровой коммуникации применительно к различиям между поколениями на основе трех концептуальных рамок: лидерство, мотивация и организационные изменения.

Инновационные решения для сектора туризма и гостеприимства

Движущие силы в секторе туризма и гостеприимства являются - "основными причинами, лежащими в основе меняющейся отрасли, поскольку они оказывают наибольшее влияние на то, как будет изменяться отраслевой ландшафт, чтобы развивать рыночные требования, создавать конкуренцию и повышать прибыльность отрасли. Создание стратегического интегрированного и устойчивого плана представляет собой набор взаимосвязанных сфер, где экономика не находится в центре, а окружающая среда имеет ограничивающий фактор" [7]. Создание высококачественного человеческого капитала в организации связано со связью между экономическими и экологическими критериями [8]. Если лидерство является успешным, то организации поддерживают устойчивую и успешную рабочую среду. Руководители организации стремятся свести к минимуму конфликты между сотрудниками и максимизировать прибыльность. Все организации работают в условиях воздействия макросреды, обусловленного общими экономическими условиями, демографией населения, общественными ценностями и образом жизни, законодательством и нормативными актами, а также технологиями. Общая оценка вышеприведенных теорий может привести к выводу о необходимости принятия успешных решений лидерами индустрии туризма, которые должны действовать с социальной или человеческой ответственностью. Устойчивое лидерство - это общая ответственность между человеческими и финансовыми ресурсами, которые заботятся об организации, чтобы избежать нанесения ущерба окружающей образовательной среде и сообществу [9]. Каждая организация работает по-разному и использует существующие теории на практике для создания устойчивых и конкурентоспособных решений в глобальной бизнес-среде XXI века. В этом исследовании для изучения темы используется тематическое исследование, поскольку "эмпирическая стратегия может направить исследование на конкретное современное явление в реальных условиях и обеспечить практический сбор данных" [10]. Стратегическое использование тематического исследования обладает большой способностью давать ответы, подобные "Почему?", "Что?" и "Как?" Использование тематического исследования также очень важно для исследователя, чтобы понять структуру исследования и установленные процедуры. Исследователи должны очень серьезно относиться к вопросам "доверия" и "конфиденциальности" во время интервью и заполнения анкеты участниками. Участники должны оставаться анонимными, поскольку основная цель состоит в том, чтобы изучить данные ответы, а не обвинять или вознаграждать их. Интервью могут показать реакции и эмоции, а также тон голоса, выражение лица и любые колебания. Анкеты также очень важны, поскольку исследователь имеет возможность получить в письменном виде важную и полезную информацию о области исследования. Однако, задавая углубленные вопросы по теме исследования, можно получить глубокие знания и данные, которые следует тщательно защищать, и уничтожить предоставленную информацию, которая может навредить участнику.

Выводы

В совокупности, для поддержания уважения культурного разнообразия и обеспечения качественного обслуживания туристов, организации в сфере гостеприимства и туризма

должны внедрять стратегии, которые учитывают межкультурные аспекты в управлении персоналом, разработке услуг и взаимодействии с клиентами. Это включает в себя обучение сотрудников, создание политик и практик, способствующих включению и равноправию всех культурных групп, а также организацию мероприятий и обучающих программ, направленных на укрепление взаимопонимания и сотрудничества между различными культурами. Такой подход поможет не только создать здоровую рабочую среду, но и улучшить восприятие и отношения как сотрудников, так и клиентов, что в конечном итоге содействует успешной деятельности организации в условиях культурного разнообразия. В итоге:

1. Трансформация руководства может способствовать уважению культурного разнообразия, обеспечивая обучение сотрудников в области межкультурного понимания и управления разнообразием, а также создавая политики и практики, которые поддерживают включение и равноправие всех культурных групп.

2. Устойчивые стратегические направления включают обучение персонала в области культурной чувствительности, разработку специализированных услуг и программ для различных культурных групп, а также установление открытого и прозрачного взаимодействия с туристами для удовлетворения их потребностей.

3. Управленческие решения могут формировать восприятие и отношение сотрудников к клиентам путем поощрения инклюзивного и эмпатичного поведения, обеспечения обратной связи и вознаграждения за успешное взаимодействие с клиентами из разных культур.

4. Создание здоровой рабочей среды может включать организацию мероприятий, направленных на укрепление взаимопонимания и сотрудничества между различными культурными группами, проведение обучающих семинаров о культурных различиях и их понимании, а также разработку политик, которые запрещают дискриминацию и способствуют включению всех сотрудников.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Northouse, P. G. (2019). *Leadership: Theory & practice* SAGE.
2. Kordić, N., & Milićević, S. (2018). Ljudski resursi u hotelijerstvu Srbije [Human resources in the hotel industry of Serbia]. *Menadžment u Hotelijerstvu i Turizmu*, 6(1), 93–103.
3. Camilleri, M. A. (2018). *Travel marketing, tourism economics and the airline product: An introduction to theory and practice*. Springer Nature.
4. UNWTO Tourism Highlights, - World Tourism Organization UNWTO, 2015 Edition 16
5. Zhang, H., Ding, X., & Li, Q. (2017). Linking transformational leadership and work outcomes in temporary organisation: A social identity approach. *International Journal of Project Management*, 35(4), 543–556.
6. Huang, R., Kahai, S., & Jestice, R. (2010). The contingent effects of leadership on team collaboration in virtual teams. *Computers in Human Behavior*, 26(5), 1098–1110.
7. Senge, P., Smith, B., Kruschwitz, N., Laur, J., & Schley, S. (2020). *The necessary revolution: How individuals and organizations are working together to create a sustainable world*. New York, NY: Broadway Books.
8. Kupperschmidt, B. R. (2000). Multigeneration employees: Strategies for effective management. *The Health Care Manager*, 19(1), 65–76.
9. Wheelen, T. L., & Hunger, J. D. (2018). *Strategic management and business policy: Towards global sustainability 13th ed.* Upper Saddle River, NJ Pearson.
10. Robson, C. (2002). *Real world research: A resource for social-scientists and practitioner-researchers (2nd ed.)*. Oxford, the UK: Blackwell.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЕМДІК ТУРИЗМНІҢ ҚАЛЫПТАСУ ЖӘНЕ ДАМУ ТҮРЛЕРІ

Есболова Молдир Ауелтаевна

Докторант, Философия және саясаттану факультеті,
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Ғылыми жетекші: Омирбекова Алия Омирбековна
Алматы, Қазақстан

***Аннотация:** Емдік туризмнің шығу тарихы, тарихи қалыптасуының кезеңі, туризм индустриясының дамуы, қазіргі ахуалы талданды. Емдік туризм - туризм саласында өте маңызды рөл атқаратыны және емдік туризмі қазір үнемі даму үстінде және туризмде жетекші орындардың бірін алып тұрғандығы, сондай – ақ денсаулықты түзету мақсатында жүзеге асырылуы, сонымен қатар санаторий-курорттық мекемелерде болуды қамтитыны қарастырылды. Қазақстанда шипажайлардың барлық негізгі түрлері, мақалада туризмнің сауықтыру орындарының қасиеті, шипалы емдеу тиісіндері көрсетілі.*

***Тірек сөздер:** туризм, емдік туризм, мәдени туризм, индустрия, инновация, саяхат, инфрақұрылым, курорт, Бурабай, Алакөл, Сарыағаш,*

Қазіргі таңда әлем жаһандық қауымдастыққа, ал туризм-кеңейіп келе жатқан нарығы жер бетінде бірде-бір орын қалдырмайтын жаһандық бизнеске айналуда. Қазақстан Республикасындағы туристік әлеует туралы айта отырып, біздің республикамыз айтарлықтай туристік-рекреациялық әлеуетке ие және ішкі, сондай-ақ халықаралық туризм үшін үлкен мүмкіндіктерге ие екенін атап өткен жөн. Қазақстанның осы салада әлемдік туристік нарыққа өз қызметтерін ұсынуға барлық мүмкіндігі бар.

Біздің Республикамыздың тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Назарбаев өзінің Қазақстан халқына Жолдауларында туризмді экономика саласы ретінде бірнеше рет бөліп көрсеткен, ол таяу уақытта жоғары табысты болуға және мемлекет қазынасына елеулі түсімдер тартуға тиіс. Қазақстан Республикасының заңдарында, қаулыларында, имидж қалыптастыру жөніндегі бағдарламаларда туристік қызметтер нарығын дамыту және елде туризм инфрақұрылымын құру бойынша қажетті жағдайларды қамтамасыз ету қажеттігі туралы айтылады. Қазақстан өмірінде санаторлық-курорттық туризм кіретін туризм деңгейі мен оның инфрақұрылымын сапалы жаңа деңгейге шығару қажет болатын сәт туды.

Емдік туризм - туризм саласында өте маңызды рөл атқарады сонымен қатар емдік туризмі қазір үнемі даму үстінде және туризмде жетекші орындардың бірін алып тұр. Қазір салауатты өмір салтын ұстану өте сәнді және осыған ұмтылатындар саны біртіндеп көбейіп келеді. Бүкіл әлемде емдеу туризмін дамытуға ықпал ететін көптеген ресурстар бар, осыған байланысты емдеудің көптеген жаңа әдістері әзірленуде.

Емдік саяхаттың тарихы тереңде, тіпті ежелгі гректер мен римдіктер де денсаулықтарын жақсарту үшін шипалы бұлақтарды, қолайлы климаты бар жерлерді пайдаланған. Шипажайларға тек сырқаттар ғана емес, бұған қаражаты жеткілікті демалғысы келетін дені сау адамдар да барды. Ежелгі Грекияда Эпидавр мен Кос курорттары, ал зайырлы теңіз жағалауындағы Байи курорты Римде әйгілі болды және заман өзгергенімен саяхатқа деген мотивация сол қалпында қалды. Табиғи аймақтардың емдік қасиеттері әлі күнге шейін науқастарды курорттық аймақтарға тартады [1].

Емдік туризм денсаулықты түзету мақсатында жүзеге асырылады және санаторий-курорттық мекемелерде болуды қамтиды. “Емдеу” мақсаты бөлек және ДСҰ ұсынған саяхатшыларды жіктеуде қарастырылады.

Курорт – табиғи емдік факторлары бар және оларды емдік-профилактикалық мақсатта пайдалану үшін қажетті жағдайлары бар аумақ. Курорт – минералды сулармен, емдік балшықтармен немесе ерекше климаттық жағдайлармен (теңіздер, көлдер, тау

ландшафтары, ормандар, далалар және т.б.) өңдеуге жарамды, құнды табиғи қасиеттері бар аумақ.

Емдік туризмнің ерекшеліктеріне келер болсақ емделу ұзақтығы 3 аптадан кем емес (21 күн) турларының бағдарламасы қабылдау процедураларының ерекшеліктеріне байланысты бір-бірімен кезектесіп тұратын 10 процедурадан тұрады, әйтпесе ол емдік әсерін тигізбеуі мүмкін. Шипажайлардағы тамақтану орындарында диеталық үстелдері болуы керек. Отандық санаторлық-курорттық жүйенің еуропалық жүйеден басты айырмашылығы – оның іргелі ғылыми негізде құрылғандығында.

Емдік туризм – туризм индустриясының ең көне түрлерінің біріне жатады. Ежелгі заманнан бері адамдар минералды суларды және балшықты емдік мақсатта пайдалануды үйренді. Минералды сулармен емдеудің ең ежелгі (кола дәуіріндегі) материалдық куәліктерінің қатарына қазіргі Швейцарияның Санкт-Мориц курортының маңындағы көмірқышқыл су көздеріндегі күрделі құрылыстардың қирандылары жатады [2].

Қазақстан аумағындағы табиғи емдік факторлар туралы алғашқы мәліметтер 19 ғасырдың ортасынан басталады. 1834-1880 жылдар аралығында баспасөзде Рахманов бұлақтары туралы, Арасан-Қапал бұлақтарының геологиясы туралы, Бурабай көлі, Жусалы және Барлық-Арасан бұлақтары, лай көлдер туралы хабарлар болды. Павлодардан 35 шақырым жерде орналасқан Қалқаман көлі мен Кішкене-Тұз көлі алғаш рет 1980 жылы балшық көздерінен сипатталған. Қазақстан әртүрлі табиғи емдік факторларға бай - лай көлдер, минералды бұлақтар, климаттық және қымыз шипалы аймақтар. Дегенмен, минералды бұлақтары мен емдік балшықтары бар табиғи аймақтардың көптігіне, қолайлы климаттық жағдайларына және ландшафттарының керемет сұлулығына қарамастан, 1917 жылға дейін далалық өлкенің кең аумағында әрқайсысы 30 орындық екі жеке санаторий болды. Бурабай және Бер-Чогур аудандары 1920 жылы республикалық маңызы бар «Бурабай» емдеу орны, 1922 жылдан 1925 жылға дейін «Муялды», «Ауыл», «Сор», «Рахмановские клучи», «Шымған» шипажайлары ашылды. «Жаңа-Қорған» салынды. Отызыншы жылдары ғалымдар бальнеологтар, климатологтар, гидрогеологтар, геофизиктер, химиктер, шипажай мамандары 20-дан астам табиғи емдік орындар туралы мәліметтерді толықтыру және олардың даму перспективаларын негіздеу үшін кешенді зерттеу жүргізді.

1931 жылы 27 наурызда Қазақ курорттық тресі құрылып, курорт басқармасы болып аталды. Қазқұрорттың шипажайлары заманауи құрал-жабдықтармен және медициналық құрал-жабдықтармен жабдықталған мамандандырылған бөлімдері бар көп салалы. Мұнда емдеудің жаңа әдістерін, зертханалық-функционалдық және рентгендік диагностиканы қолдануға үлкен көңіл бөлінеді. Олардың климаты курорттар мен санаторийлердің аумағына да байланысты. Мысалы, Жаңа-Қорған курортының климаты қалыпты, бірақ континенттік және шөлді аймаққа тән ерекшеліктерге ие, Алма-Арасан курорттары мен Каменское үстіртінің климаты оңтүстіктің орта тауларына тән ерекшеліктерімен сипатталады. Қазақстанның аймақтарында, Бурабай курортының климаты аласа таулы, орманды дала аймағына және т.б. [3].

Қазақстан Президенті туризмді экономиканың шикізаттық емес секторын дамытудың маңызды кластерлерінің бірі ретінде белгіледі. Республикаға жауапты міндет қойылды: жақын болашақта әлемдегі бәсекеге қабілетті 50 елдің қатарына кіру. Бүгінгі таңда қазақстандық туристік кешен өсу қарқынын жалпы жеделдету мен республика экономикасын жаңғыртудың қуатты тұтқасына айналуға қабілетті екенін түсіну маңызды. Туризм саласын дамыту бойынша қабылданған шараларды жүзеге асыру саланың даму серпінін жақсартты.

Курорттық емдеу саласының өзіне келетін болсақ, курорттық ғылымның рөлін көтеру, курорттық емдеудің жаңа заманауи әдістерін енгізу қажет. Туристік-курорттық кешенді жоғары рентабельді ету үшін демалушыларға жайлы тұруды ғана емес, сонымен

қатар әртүрлі қызмет түрлерін ұсыну қажет. Бізге демалыс саласын дамыту, анимациялық қызметтерді енгізу керек. Дүние жүзіндегі курорттық аймақтар өз қонақтарының бос уақытын ұйымдастырудағы рөлін анық біледі. Еуропада жабық маусымдар жоқ, курорттардың әкімшілігі емдеу процедураларынан басқа, саяхатшылардың демалу мәселесін шешуге қабілетті. Курорттар - белсенді ойындар мен жарыстар, әртүрлі экскурсиялық іс-шаралар өткізілетін орындар

Мысалы, Қазақстанда шетелдік қонақтарға қазақтың ең бай мәдениетінің, тарихы мен этнографиясының орасан зор қабатымен танысуды ұсына аламыз. Қазақстанның курорттық байлығы орасан зор және олар республика бойынша шашыраңқы орналасқан: мұнда емдік балшықтар да, түрлі минералды бұлақтар да, тау-климаттық және қымызбен емдеу станциялары да бар [4].

«Бурабай» курортының сұлулығы, көлдерінің көптігі, өсімдіктер мен жануарлар әлемі үшін «Қазақстан маржаны» деген поэтикалық атауы бар. XIX ғасырда Бурабайда қымызбен емдеу және ауа ванналары қолданылды, сондықтан жергілікті ауруханалардың тұрақты клиенттері туберкулезбен ауыратындар болды. Қарағай инелерінің хош иісімен қаныққан шипалы тау ауасы азапты жеңілдетіп, емделмейтін науқастардың өмірін ұзартты, сондықтан ауыл тез арада мүгедектер үшін тамаша курорт ретінде беделге ие болды. Бүгін таңда Бурабай өзінің профилін кеңейтіп, тыныс алу, жүрек-тамыр, эндокриндік және тірек-қимыл жүйесінің аурулары, урологиялық және гинекологиялық проблемалар, созылмалы шаршау синдромы – Бурабай шипажайлары белгілі медициналық аурулардың көпшілігін емдеуге кіріседі.

Жергілікті санаторийлер арасында ең танымал – «Оқжетпес», «Зеленый бор», «Щучинский», сондай-ақ «Континент» балаларға арналған шипажайы. Шипажайлардың сыртқы келбеті мен интерьері көбінесе кеңес дәуірін береді, оны бағалар туралы айту мүмкін емес. Бурабай шипажайларында тамақтану және емдеу қосылған тәулік ең аз дегенде 17 500 – 20 400 KZT. Кішкентай нөмірі бар заманауи емдеу орталықтары бар, бірақ олардағы бағалар, әдетте, одан да жоғары. Танымал қалпына келтіру әдістеріне келетін болсақ, Бурабайда қымыз, су және балшықпен емдеу практикасы жалғасуда, оған тұзды шахталар, оттегі коктейлі, фитобочек сияқты заманауи процедуралар қосылады [5].

Сарыағаш шипажайы демалыс және емдеу саласында қызметтердің кең спектрін ұсынады. Санаторийлердің көпшілігі Сарыағаштан он бес шақырым жердегі Көктерек ауылында орналасқан. Барлық шипажайлар бірқатар ауруларды емдеуге мамандандырылған минералды су көзі аймағында орналасқан. Казкурорт туроператоры белгілі бір санаторийде қолданылатын емдік әсер ету мүмкіндіктері туралы толық ақпарат бере отырып, аурудың сипатына сәйкес жолдаманы таңдап бере алады. Сарыағаштағы демалыстың бағасы керемет демалып, сауығуға мүмкіндік береді. Курорт өзінің табиғи ресурстарының арқасында танымал болды. Оның минералды сулары ас қорыту жүйесінің және басқа органдар мен жүйелердің қалыпты жұмысын қалпына келтіріп, күшті емдік әсерге ие. Қалада элиталық класқа жататын жүзім шараптары да шығарылады.

Қазақстанда шипажайлардың барлық негізгі түрлері бар, онда емдеу, оңалту және профилактикалық мақсаттарда табиғи-климаттық және қайта қалыптасқан физикалық факторларды кешенді қолдануды көздейтін кешенді сауықтыру схемалары қолданылады. Бұл, ең алдымен, климатобальнеологиялық және бальнеологиялық балшық сияқты аралас типтегі курорттарға, сондай-ақ нафталан, жер асты тұзды үңгірлерінің немесе шахталардың микроклиматы (спелеотерапия) сияқты ерекше табиғи және климаттық факторларды қолданатын курорттарға қатысты [6].

Мәселен, Алакөл көлі қазаншұңқырындағы көлдер тізбегіндегі ең ірі және бірегей көл, өзінің сұлулығымен және алғашқы табиғатымен ерекшеленеді. Ол теңіз деңгейінен 347 метр биіктікте орналасқан. Оның ұзындығы 104 км-ге, ені 52 км - ге жетеді, 2700 шаршы метрді алып жатыр. км құрайды қазіргі медициналық зерттеулер көл суының емдік

касиеттерін растайды. Алакөлдің суы тұзды және судың тұзды құрамы хлорид-натрий сипатына ие, химиялық құрамы Қара теңіз суларымен салыстырылады және йодтан басқа Менделеевтің барлық кестесін қамтиды. Көл суы тері ауруларын емдеуге ықпал етеді, тірек-қимыл аппаратына, жүйке жүйесіне, ағзаның жалпы жағдайына пайдалы әсер етеді.

Балқаш көлі көлемі жағынан кеуіп кетпейтін екінші тұзды көл (Каспий теңізінен кейін) және әлемдегі ең ірі көлдер тізімінде он үшінші болып табылады. Оның ауданы 18428 шаршы метрді құрайды. км құрайды оның ұзындығы шамамен 600 км, ені шығыс бөлігінде 9-19 км-ден батыста 74 км-ге дейін өзгереді. Көлдің бірегейлігі оның ені 3 км болатын бұғазбен күрт ерекшеленетін екі бөлікке бөлінуінде: батыс бөлігі таяз, Іле өзенінің суларымен қоректенеді және тұщы суға толы, шығыс бөлігі терең және үлкен тұздылыққа ие (3,5 - тен 6 г/л-ге дейін). Балқаш жарты ай пішініне ие және жылы, жақсы жылытылатын су қоймаларының қатарына жатады. Мұндағы су таңқаларлық ақшыл реңкпен және 3-4 айға дейін ұзақ жылы кезеңмен келеді.

Қазақстан аумағында 100-ден аса санаторийлер, пансионаттар, курорттар, демалыс үйлері мен базалары және емдеу кешендері орналасқан. Негізінен курорттар мен климаттық санаторийлер ұсынылған, Мұнда негізгі емдік фактор - биоклимат және бальнеологиялық, онда минералды сулар мен балшықтарды қолдану арқылы емдеу жүзеге асырылады.

Орталық Қазақстанда Балқаш көлінің жағалауында жайлы және жақсы көгалдандырылған «Балқаш профилакторийі» санаторийі бар. Ол тек Солтүстік Балқаш маңы мен Қарағанды облысынан ғана емес, бүкіл Қазақстаннан 300-ге жуық келушіні бір сапарға қабылдайды. Демалушыларға шипажай балшықпен емдеу, фитотерапия, сумен емдеу, массаждың әртүрлі түрлерін ұсынады: классикалық, вакуумдық, гидромассаж, пневмомассаж [7].

Туризм экономиканың жетекші салаларының бірі болып табылады және өзінің жылдам қарқыны үшін ғасырдың экономикалық құбылысы ретінде танылды. Қазіргі уақытта емдік туризм демалыстың басқа түрлерінің арасында жетекші орындардың бірін алды. Салауатты өмір салты идеясы бүкіл әлемде белсенді түрде ілгерілетуде және барған сайын көбірек адамдар жан мен дененің үйлесімді күйіне ұмтылуда.

Қазақстандағы емдік туризм – минералды шипажайлар мен талассотерапия орталықтарында денсаулығын жақсартқысы келетіндерге, әлемдік деңгейдегі мамандардан медициналық кеңес алуға, демалуға, арықтауға және келбетін өзгерткісі келетіндерге жан-жақты көмек бере алады

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Туризм және өлкетану негіздері : оқу құралы / О. Б. Мазбаев, Б. Қ. Асубаев, Е. А. Тоқпанов ; ҚР Білім және ғылым м-гі. - Астана : Фолиант, 2013. 88-б
2. Туризм тарихы (дамуы мен ғылыми зерттелуі) : оқу құралы / С. Р. Ердәулетов, А. Р. Жұмаділов ; Әл-Фараби атын. ҚазҰУ. - Алматы : Қазақ ун-ті, 2011. 102-106-б
3. Котляров Е.А. География отдыха и туризма, 1978. 25-28 – б
4. Жолдасбеков, Әбдіманат Әбдіразақұлы. Туристік кешендерде қызмет көрсету : оқу құралы / Ә. Ә. Жолдасбеков ; ҚР Білім және ғылым м-гі. - Астана : Фолиант, 2013. 56-б.
5. Тусупбекова, Гулсум Маткаримовна. Халықаралық туризм географиясы : оқу құралы / Г. М. Тусупбекова ; Абылай хан атын. ҚазХҚжӘТУ. - Алматы : MLD-GUL, 2020. 108-б
6. Халықаралық туризм географиясы : оқу құралы / А. Б. Молдашева, Д. О. Аташева ; ҚР Білім және ғылым м-гі, М. Х. Дулати атын. ТарМУ. - Тараз : Тараз ун-ті, 2019. 32-б.
7. Кусаинов, Халел Хаймуллиевич. Туризм экономикасы : оқу құралы / Х. Х. Кусаинов, А. М. Сергеева. - Алматы : ТехноЭрудит, 2019. 183-б.

ӘОЖ 345-01

ЗАМАНАУИ МУЗЫКАЛЫҚ МӘДЕНИЕТ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Серікбаева Қалдыкүл Қарманбаевна,

Мусакулова Дана Акимовна,

Бексейтов Нұржан Бексултанович

М.Ауезов ат. Оңтүстік Қазақстан Университетінің аға оқытушыларылары

Шымкент. Қазақстан

Аннотация: XX ғасырдың бірінші жартысында-бірінші дүниежүзілік соғыс, революция әсері, екінші дүниежүзілік соғыс елеулі саяси дүмпулерді ала келді. Ғасырдың екінші жартысы да соғыс пен бейбітшілік, атомдық өзін-өзі жою жойқыны, экологиялық апаттардың жаһандық қауіптеріне келді, ғасырдың аяғында терроризм проблемалары күшейе түсіп заманауи музыканың жаңаша қалыптасуына жағдай тудырды.

Кілттік сөздер: мәдениет, музыка, әлеумет, өркениет, жанрлар, модернизм, романтизм, импрессионизм, плюрализм, неоклассицизм

Ғылыми-техникалық революция әсері, ғасырдың аяғында жоғары дамыған технологиялар мен коммуникацияларда өмірінде оның танымдық сезімдерін өзгертті. Әлеуметтік, саяси және экономикалық процестердің қақтығысы мәдениетте де көрініс тапты, құндылықтар жүйесінде төңкеріс болып, бұл жаңа стильдердің, жанрлардың пайда болуына, жаңа экспрессивті құралдарды іздеуге алып келді. XX ғасырдың музыкасы ерекше күрделі бейне болып табылды, онда параллель байланыстар, содан кейін байланыста немесе қарсыласуда дамытын әр түрлі көркемдік тенденциялар ұсынылған. "Плюрализм" (лат. pluralis-көпше) стильдер-XX ғасырдың музыкалық өнерінің басты ерекшелігі болды. XX ғасырдың музыкасы бірнеше кезеңге бөлінді.

Бірінші кезең XIX –XX ғасырлардың шекарасы-постмантизм кезеңі. Бұл өткен ғасырдағы романтизм дәуірі аяқталған музыкалық мәдениеттегі өтпелі кезеңі. Постмантизм романтизммен "келіседі", оның көркемдік бағыттарын байытады да және бір уақытта бұзады да. Романтизмнен және импрессионизм туындап, ол әлемді эстетикалық идеалдап, оның ұтқырлығы мен өзгергіштігімен, өткінші әсерлерді жеткізуді бейнелейді.

Музыкалық натурализмнің негізгі қағидасы - "веризм" - керісінше, қарапайым адамның драмасын көрсету еді. Ғасырлар тоғысында музыкалық тілдің бұрынғы негіздерін жаңарту, музыканың дәстүрлі экспрессивті құралдарын біртіндеп "сергітуі" және байыту процесі басталады, бірақ оның табиғи негіздерін мұқият сақтай отырып және классикалық музыкалық мұрамен терең байланыста болды.

Екінші кезең-2010-2040 жылдар-модернизм кезеңі. Модернизм (франц. moderne-қазіргі заманғы)-алдыңғы стильдердің дәстүрлерін түбегейлі бұзуға негізделген тенденциялардың атауы. Модернизм термині алғаш рет француз ақыны Чарльз Бодлердің "Зұлымдық гүлдері" (1857ж) өлеңдер жинағына қатысты қолданылды. Ақынның өзі "Зұлымдық түстері" ұғымы "бұл дүние соншалықты қалың өрескел ниетпе қамтылған, сондықтан оны жек көру-әрбір ақылды адамның құмарлық күшін тудырды" деп түсіндірді.

XX ғасыр мәдениет тарихына эксперимент ғасыры болып, ғасырлық дәстүрлер мен мызғымас канондарға қол сұғатын түрлі декларациялардың, манифесттер мен мектептердің пайда болуы ретінде енді. "Ескі" музыканың бітіспес антитезасына айналуға арналған "жаңа музыка" ұғымы пайда болды. Модернистік тенденциялар Авангардтың екі "толқынында" айқын көрінді. Авангардтың "бірінші толқыны-"соғыс жылдары" (2010-2030шы жылдар) сұлулықтың Мәңгілік критерийлеріне қарсы шықты, өнерде дәстүрлі, жалпы қабылданған заңдардан түбегейлі ерекшеленетін жаңа ("алдыңғы") формаларды, әдістер мен мәнерлі құралдарды қолданылды. Осы кезеңдегі жетекші стиль ағымдарының бірі экспрессионизм

болды. Экспрессионизм кейінгі романтизмнен "өсіп шықты", бірақ оның негізінде музыканың тоналды негіздерін түбегейлі қайта қарау жаңа Вена мектебінің композиторларының шығармашылығында айқын көрінді.

Неоклассицизм – экспрессионизмге қарама-қарсы еді. XX ғасырдың алғашқы екі онжылдығындағы "стильдік күйзелістерден" кейін мәдениетте тұрақты эстетикалық критерийлер, тәртіп, айқындық қажет болды. Неоклассикалық композиторлар бұған жол тапты "қайта құру" өткен дәуірлердің стилі, ескіні жаңасымен байланыстырды.

Неофольклоризм фольклордың ежелгі құрылымының ашылуында және оны шығармашылықта жүзеге асырудың жаңа принциптерінде жаңа музыкалық экспрессивтілікті іздеді. Урбанизмде қазіргі заманның жаңа тақырыптары мен бейнелері алынды (лат. urbs-қала) немесе "жаңа динамизм", "жаңа іскерлік" стилі. Жаңа ғасырдың технологиялық прогресін ғана емес, өмірдің жаңа динамикасын, жаңа, "белсенді" адамның бос уақытын көрсету – бұл міндеттер лайықты болып көрінді.

XX ғасырдың бірінші жартысында джаз музыкасы әлемдік мәдениетке батыл түрде енді. Ол "жеңіл" музыка саласында сәнге тез еніп қана қоймай, көптеген композиторлардың шығармашылығына әсер етті. XX ғасыр музыкалық жанрлар жүйесіне жаңа ерекшеліктер әкелді: олардың иерархиясы өзгерді, жанрлардың жаңа түсіндірмелері пайда болды, жаңа және ұмытылған жанрлар музыкалық тәжірибеге енгізілді.

Ал XIX ғасырдың патшайымы – опера-өз позициясын жоғалтты. "Өзекті" сипатында аспаптық жанрлар болды, ал музыкалық театрда – балетсипаты жаңарды. Ғасырдың бірінші онжылдығында балеттің сахна жанрларындағы "серпілісі" таң қалдырды. Жалпы, балет музыкалық формалар мен бидің үстемдігін симфониялау белгісімен дамытты (тіпті "балет симфонизмі" термині де пайда болды).

Операның да келбеті өзгерді. Опералық "театрализм" туралы жаңа түсініктер пайда бола бастады. Операны "тәжірибелік" музыкасы ретінде дәстүрлі түсінумен қатар, көрермен залда екенін ұмытып, спектакль театры, шоу театры, "шартты театр" болып дамыды, оның міндеті – бақылау және бағалау еді. Мұнда вокалды ән айтудың жаңа әдістері пайда болады. Опера басқа музыкалық жанрлармен – ораториямен, кантатамен, әнмен және басқа өнер түрлерімен – драматикалық театрмен, кинотеатрмен өзара әрекеттесті.

Опера-микст (лат. mixtus-аралас), яғни жанрлардың араласуына негізделген – ғасырдың бірінші және екінші жартысындағы құбылысқа айналды. Симфониялық музыкадағы барлық ізденістердің мәні-классикалық және романтикалық симфонияның стереотиптерінен бас тарту еді.

Камералық-аспаптық жанрлар-жаңалықтың "барлаушылары", "зертханасы" болды, онда сонаталарға, концерттерге, симфонияларға және тіпті театрларға енгізілетін әдістер сынақтан өтіп, жетілдірілді.

Үшінші кезең-50-90-шы жылдар-Постмодернизм кезеңі. Жаңа музыкалық тілді іздеу XX ғасырдың екінші жартысында жалғасты. Екінші толқынның авангарды ("соғыстан кейінгі") – музыканың традициялық нормаларын түбегейлі өзгерткен ағымдардың құбылысы.

Қазіргі заманғы музыканы зерттеушілер XX ғасырдың авангардтық жаңалықтары XVI-XVII ғасырлардың басында полифониялық ойлау гомофониялық-гармоникалық жүйеге ауысқан кезде музыкалық тілдің "сынуы" сияқты болғандығын атап өтті.

"Жаңа музыка" – 1601 жылы итальяндық композитор Каччини өзінің жинағын осылай атады, оған гомофон жазбасына негізделген ариялары кірді. XX ғасырдың "Жаңа музыкасы" – сериализм, пуантилизм, алеаторика, сонористика, электронды музыка, минимализм-және бұл ғасырдың екінші жартысындағы авангардтық жанрлардың толық тізімі емес еді.

"Постмодернизм" авангардизмнің түбегейлі қайта бағаланған ұрандарымен шықты. "Дәстүрмен соғыс" стилистикалық плюрализммен, "ескі" және "жаңа" стильдердің еркін

өзара әрекеттесуімен байқалды. Неостильдердің бүкіл галереясы пайда болды: "екінші неоклассицизм", "жаңа фольклорлық толқын", "неоромантизм". Постмодернизм өкілдері болмысты сол күйінде қабылдады және өнерді өте ашық етті. Мәдениеттің жаңа, неғұрлым күрделі түрі пайда болды, оның негізгі элементтері бүкіл мәдени дәстүрлерге айналды; әр түрлі дәуірлердің дайын белгілері-сонымен қатар, көркемдік құбылыстар – шежіре, өмір, шындықтың белгілері емес; ақырында, қоғамның "төменгі" қабаттары, "субмәдениет" – шлягерлер, көше, саябақ музыкасы еді.

Мәдениеттің тарихында ешқашан бір уақытта мұндай көптеген аралас элементтер болған емес еді. Қазіргі XXI ғасыр музыка әлемі сан қырлы. Бір полносте-опус-музыка болса, екіншісінде-бұқаралық мәдениет болып отыр. Осы екі ағымға "қарама-қарсы" – "үшінші ағым" композиторларының қосылуында "байсалды" және "жеңіл" деп аталатын музыканың элементтері мен әдістерін біріктіруге тырысты. Бұқаралық мәдениет-бұқаралық ақпарат құралдарының жаһандық кеңеюіне байланысты кең таралған мәдениетінің гетерогенді құбылыстарын қамтитын ұғым болды. Жаппай мәдениеттің ауқымы өте кең – Хит әнінен рок-опера мен мюзиклге дейін ауқымды болды.

Өнертанушылардың тілінде бұқаралық мәдениет "субмәдениет" санатына жатады. "Суб" префиксі "астында" дегенді білдіреді, бір нәрсенің жанында орналасқан, бағынышты, кіші. Сонымен қатар, "субмәдениет" қазіргі қоғамның басты кейіпкеріне айналды. Рухани, бірегейлікті басуға ықпал ететін субмәдениет адам ғасырын тиісті әлеуметтік жүйеге, "тұтынушылық қоғамға" интеграцияланған роботқа айналдыруға, "бір өлшемді Адамның" пайда болуына ықпал етеді. Қазіргі "тұтыну" қоғамында "бір полносте" Бұқаралық мәдениет, яғни тұтыну объектісі ретінде; ойын-сауық эстетикасы бар Мәдениет; басқа полюс-элиталық "постмодернизм араласа дамуда.

Жаңа XXI ғасырда өткен кезеңді қорытындылау уақыты келді. Ешкім қазіргі музыканың жағдайына нақты баға бере алмайды. XXI ғасыр тарих қойған алып эксперименттің өрісі болып көрінеді және "тұтынушылық өркениеттің" қирандыларын немесе күңгірт жазығын сипаттады.

Бірақ XX ғасырдың музыкасы ең күрделі ізденістерге сүйене отырып, өзінің классикасын жасады. Ғасырдың аяғында ол синтез жолымен, әмбебап тілге, заманауи өнермен дамыған барлық құралдарды біріктірді. Бұл XXI ғасырда қарай тұрақты қозғалысты, мәдени дәстүрлер тізбегін бұзбауға тырысуды білдіреді.

Музыка қазіргі адамның өмірінде үлкен рөл атқарады. Негізінде, біздің бүкіл әлеміміз шу мен музыкаға толы емес пе. Қазіргі музыкалық мәдениет көптеген түрлер мен жанрларға толы, сонымен қатар бүгінгі музыка әуесқойларының қалауы да басқаша.

Заманауи музыканы негізгі үш түрге бөлсек – біріншісі, бұл қарабайыр шлягерден бастап мюзиклдердің ауқымды қойылымдарына дейінгі танымал мәдениеттің "өнімдері". Бұл сәтті белгіні "байыпты" электронды музыка жанрында жұмыс істейтін композиторлар ойлап тапты. "Қоршаған орта" (ambient) сөзінде барлық қажетті мағыналар біріктірілді: бұл тыңдаушыны "айналдыратын", "жуатын" музыка және сонымен бірге "қоршаған орта музыкасы".

Екіншісі-фольклор - халық шығармашылығы. Бұл архаикалық фольклор, ғасырлар бойғы шаруалардың ән-аспаптық музыкасы; қазіргі заманғы қалалық фольклор, сондай ақ "азғындаған фольклор" – халық музыкасын кәсіби түрде бейімделуі.

Үшіншісі-опус-музыка. Бұл XI-XX ғасырлардағы авторлық музыка, оның негізгі ұғымдарының бірі-"opus" – музыкалық мәтінде жазылған түпнұсқалық композиция. "Орис"-бұрын қабылданған, мысалы, "классикалық", "академиялық" немесе "байсалды" музыка ұғымдарына қарағанда дәлірек анықтама.

Танымал мәдениет-қазіргі музыкалық әлемнің патшайымы. Соңғы онжылдықтарда өз позицияларын айтарлықтай әлсіреткен фольклор әлі де өзінің әуесқойы мен тыңдаушысын аға буыннан табады. XX ғасырдың опус музыкасымен парадоксалды жағдай

қалыптасты: тіпті кәсіби музыканттар арасында да қазіргі опус музыкасын бәрі бірдей түсінбейді және қабылдай бермейді. Мұның себебі ең алдымен, бұл композиторлық музыканың күрделі, түсініксіз музыкалық тілі. Мәселен, мысалы, XVIII-XIX ғасырлардағы ең сүйікті және орындалатын музыканың гармониялық және мелодиялық тіректері бізге тұтас және бөлшектерді көруге және естуге, музыкалық оқиғалардың дамуын, драматургиясын бақылауға мүмкіндік берді. Сонымен қатар, бұл процестер музыканың өзіне де, біздің жанымызға да сәйкес келеді. Уақытша адамға арналған классикалық музыка сұлулықтың, ақылдың, айқын және сандық тәжірибенің панасы болып көрінеді.

Заманауи музыкамен мүлдем басқа жағдай. Классикалық музыка формаларын ұйымдастырудың айқындығы ментірегі екінші орынға шықты, ал қазіргі композиторлардың шығармашылығында көп нәрселер: -экспрессивті құралдарды таңдау және ұйымдастыру бейнесі ұсынылды. Бұл жағдай өткен ғасырдың алғашқы онжылдықтарынан бері қалыптасып келеді. "Жаңа музыкамен" алғаш танысқан кезде ол түсініксіз дыбыстар жиынтығы болып көрінді. Бірақ XX-XXI ғасырлардың басында "жаңа музыка" "көбінесе түсініксіз дыбыстардың" "хаосынан" қабылдауда таң қалдырады. Қазіргі заманғы опус-музыка элиталық, тыңдаушы аудиторияның салыстырмалы түрде аз бөлігі болуы түсінікті.

Тіпті музыка ғылымы саласында да "байыпты жанрлар" музыкасының дамуы туралы пікірлер қарама-қайшы болып отыр. Кейбір музыкатанушылар К.Дебюсси, Ш. Реннберг, С.Барток, И.Стравинский, Хиндемит, С.Прокофьев, Э.Шнитка шығармаларында жаңа, жетілдірілген гармоникалық және әуезді жүйелердің жетілуін көреді, ал басқалары біздің өркениетімізді бейнелейтін ыдырау мен деградацияны анықтайды.

Мысалы, әйгілі кеңестік музыкатанушы Ю. Холопов қазіргі адам үйлесімділікті, табиғи тәртіпті, ақылға қонымды үйлесімділікті, логиканы бұрын төзімсіз какофония және абсолютті мағынасыздық болып көрінген дыбыстық комбинациялар мен тізбектерде естиді деп санайды. Керісінше, тағы бір танымал кеңестік музыкатанушы В. Медушевский қазіргі заманғы музыка оны "құдайлық сфералардың" шынайы музыкасына айналдырған ұйымнан мүлдем айырылды деп мәлімдейді.

Музыкатанушылармен және композиторлармен келісуге немесе келіспеуге болады, XXI ғасырда музыканы "техникалық" және "мағыналы" деп айту қажет секілді. XXI ғасырдың әлеуметтік катаклизмдері музыкада, оның стилінде, жанрларында, экспрессивті құралдарында көрініс тапты. Бірақ композиторлар "жаңа классиканы", "жаңа мәдениетті" "жаңа адамды" құру үшін ең күрделі ізденістердің жолымен жүріп келеді.

"Заманауи музыка" бар екенін түсіну үшін оны көбірек зерттеп, көбірек тыңдау керек. Ең бастысы-бас тарту жолымен емес, белгісіз және күрделі нәрсені түсінуге деген ұмтылыс жолымен жүру, содан кейін ғана заманауи музыканың сан алуан құндылықтары міндетті түрде бізге есігін ашады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Эрнст Гомбрих. Өнер тарихы. Рухани жаңғыру. Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі 100 жаңа оқулық. Ұлттық аударма бюросы. Қоғамдық қоры. А-а 2019-675 бет.
2. Стригина Е.В. Музыка XX века: учебное пособие для студентов музыкальных училищ и вузов / Е.В. Стригина. - Бийск: Издательский дом «Бия», 2006. - с.280 - 200 экз.
3. Гармония в современной музыке [Электронный ресурс]: конспект лекции / Моск. гос. ун-т культуры и искусств; [-сост. Н. В. Подшивайленко]. - М.: МГУКИ, 2014. - 30с. - б.ц.
4. С.И. Коробанов. Основы музыкальной информатики СПб.: Питер, 2009

КИІЗ ҮЙДІҢ КӨШПЕНДІЛЕР ДҮНИЕТАНЫМЫНДАҒЫ СИМВОЛДЫҚ МӘНІ**Орнықбаева Құндызай Болатбекқызы**

М.Өтемісов атындағы БҚУ

қазақ тілі мен әдебиеті мамандығының 2-курс магистранты

Орал, Қазақстан

***Аннотация:** Мақалада көшпенділер үшін киіз үйдің символдық мағынасын талдау ұсынылған. Ол жай ғана тұрғын үй емес, сонымен қатар бостандық пен тәуелсіздіктің, отбасы мен қауымдастықтың, табиғат пен дәстүрлермен байланыстың символы ретінде қарастырылады. Киіз үй тек тұрғылықты жер ғана емес, сонымен қатар мәдени оқиғалардың, діни рәсімдердің және отбасылық жиындардың орталығы болып табылады. Әрі қарай, автор қазіргі прозадағы киіз үйдің рөліне назар аударады. Ол киіз үй сюжеттің және символдық контексттің ажырамас бөлігі болып табылатын бірнеше шығармаларға талдау жасайды. Қазіргі әдебиеттегі киіз үй бейнесі арқылы көшпенділердің дәстүрлерін, жеке басын және өмір салтын сақтау тақырыбы қарастырылады.*

***Тірек сөздер:** киіз үй, көшпелі өркениет, табиғат, шаңырақ, кереге, ғалам.*

Қазақтың киіз үйі – көне заманнан бүгінгі күнге дейін қолданыста келе жатқан дәстүрлі тұрғын үй. Қазақтың киіз үйі – ұлы дала тұрғындарына тән көшпелі баспананың ерекше түрі. Сәулеті айрықша, күрделі семантикалық мағынасы бар киіз үй түркі-моңғол тайпаларының мәдени даму деңгейін және олардың күрделі идеологиясын көрсетеді.

Ресей философы Г.Гачев «Национальные образы мира» еңбегінде көшпелі халықты бір денелі монолит ретінде қарастырады. Олар үшін Отан топтың қимылдайтын денесі, ал индивидте тек мәңгі қозғалыс инстинкті мен еркі бар. Бұл көшпеліліктің отырықшы өмір салтынан әрі күшті, әрі әлсіз тұсы. Көшпелілер мен отырықшылар еркін қозғала алатын жануар мен бір жерде мәңгіге орныққан өсімдік секілді. Сол себепті көшпелі тайпалар бостандық символын құс ретінде көргендігін баяндайды. Көшпелі халықтың қоршаған ортадан бостандығы бір жағынан тәуелділік пен құлдық. Ол өзі ештеңеге ие болмағандықтан қозғалады, табиғатқа тәуелді болады. Индивид өндіруші емес, ол – тұтынушы, жоюшы. Бұл даму (уақыттағы қозғалыс) емес, тек кеңістіктегі қозғалыс. Монолиттік бірлікке ие көшпелі халық әдетте отырықшы жұртты ұрыс алаңында (яғни, кеңістікте) жеңеді [1].

Табиғатқа тәуелді болған көшпелі халық оны өздеріне ұтымды пайдалана білуге ұмтылған. Олар климаттық және ландшафтық ерекшеліктерді ескеріп, маусымдық жайылымдардың ауысуы пайда болған. Жаз жайлауда жауын-шашыны және мал азығы мол орманды дала, өзен-көл аңғарларын мекендесе, қыс қыстауда қары аз тебінге қолайлы аймақтарды мекендеген. Жайлау мен қыстаудың қазақ көшпелі өмір салтының тарихында терең тамыры бар. Бұл жүйе көшпелі халыққа жайылымдарды пайдалануды оңтайландыруға және мал өмір сүруге және өсіруге қолайлы жағдайларды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Олар сондай-ақ табиғи ресурстарды сақтауда маңызды рөл атқарады, өйткені көшпелі шопандар жайылымдарды сарқып алмау және өсімдіктерді қалпына келтіруге уақыт беру үшін мезгіл-мезгіл көшіп отырады. Бұл жер құнарлылығын сақтап қалу ғана емес, сонымен бірге олардың мәдениеті мен мұрасының терең тамыр жайған бөлігі.

Қазақ киіз үйі де көшпелі өркениеттің мұрасын бейнелейді. Көшпенділер киіз үймен бірге дала кеңістігінде жүріп, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан дәстүрлер, әдет-ғұрыптар мен дағдылардың бірегей жиынтығын алды. Киіз үй осы көшпелі өркениеттің, оның бірегей мәдениеті мен мұрасының символына айналды. Қазақ киіз үйінің өзіндік ерекше символикасы мен ассоциативті мәні бар. Бұл табиғатпен бірліктің және адам мен

қоршаған ортаның үйлесімді өмір сүруінің символы. Киіз үйдің дөңгелек пішіні Ғаламның шексіздігі мен бірлігін білдіреді.

Ұли соққан боран мен қыстың аязды күндерінде, шілденің шіліңгір ыстығында пана болатын, лезде жинап, құратын баспана киіз үйдің рөлі жайлы Несіпбек Дәутайұлы өзінің «Архитектор» әңгімесінде жазған болатын. Оқиға тау бөктеріндегі қойшылар жайлауында басталады. Өмірінде бірінші рет табиғаттың дүлей күшіне куәгер болған Өркенбектің көз алдында бұл жәйт мәңгілікке қалған болатын.

«Бұлар жаңа әзірде кереге-уықтары қатты сықырлаған үйлеріне біразға дейін кіре алмай тұрды. Әлден соң көңілдері орындарына түсіп, табалдырықтан ішке үңіліп, көргендері – ыдыс-аяқ қирап, шашылыпты. Көзді ашып жұмғандай-ақ сәте. «Үйіміз аман, - деді шешесі. – Қатты теңселгенде шаңырағы ортасына түсер деп шошып едім. Құдай-ау, жер сілкінгенін кім көріпті.»» [архитектор].

Күмбездік шатыр – жабын мен шаңырақтың құрылымдық бірлігінен тұрады. Суық желге қарсы тұра алатын дөңгелеген пішіні, жаңбырдан соң тез кебетін туырлықтары бар киіз үйдің қазіргі заманда да артықшылықтары бар екенін көрсетеді. Осындай апаттан кейін «Киіз үй неге құламайды?» деген сауал әсершіл баланың ойынан кетпей, сәулетші оқуына алып келеді.

Киіз үйдің ішінде әр бөлшектің және безендірудің өзіндік мәні, өзіндік символизмі бар. Ислам діні тірі жанды суретке түсіруге тыйым салған. Қазақтың ою-өрнектері, сақтардың «аң» стилінен келе жатқан тіршілік иелерінің нобайы. «Әкесінің немере ағасы – сақалы күмістей шал есінде. Жаз жайлауға келетін жылда. Тартпа, айыл, құйысқан, өмілдір жүген, қамшы өріп әкеліп, қойшыларға тарту жасап, қозы-лақ жинап әкететін... Мына боз үйлеріне қараңдаршы: шаңырақ, кереге, уық, болған біткені осы. Сөйте тұра алты ай жаз, алты ай қыс басыңа пана. Ыстықта іргені түріп, салқындатып ала қоямыз, ақ тер, көк мұзда киізге киіз қабаттап жауып, жылытып ала қомыз...» Неше түрлі жаңа технологияларды, құрылғыларды меңгергенмен өзіндік ұлттық сананы, этнос болмысын сақтап қалу керек екендігін дәріптейді. «Киіз үйде адамда бойындағы тепе-теңдікті сақтау бар сияқты. Адамға ұқсап сілкініс кезінде ырғалу ыңғайына қарай тұла бойы тұтаса алады. Керегесі, уығы, шаңырағы қандай сілкіністе де бір үйлесіммен теңселеді, бет-бетімен шашылып кетпейді, сірә». Ұлттық идея, ұлттық мінез, ұлттық болмысты сақтау – рухани жаңғырудың ең басты шарты екенін жеткізеді.

А. Оразбаев, Б. Ыбыраев, М. Мұқанов, Н. Шаханова, Ж. Хасанов, Х. Арғынбаев, М. Қарақұзова секілді Қазақстандық ғалымдар ежелгі ғарыштық жүйенің киіз үй құрылымындағы көрінісі туралы жазды. Қыр баласы, дала перзенті – төзімтал, өжет, шектеулерді білмейді. Шаруа көшсе – байыды дейді. Киіз үй көшпелілер үшін жай ғана баспана емес. Киіз үй – көшпелі халықтың әдет-ғұрпының таңбасы. Аппақ киіз үйлер аралдар секілді, бір аралдан екінші аралға жеткізетін кемелер – жылқылар мен түйелер іспеттес. Ақын әрі жазушы Ырысбек Дәбейдің “Жылқы атылған жаз” романы бір әулеттің шежіресі, төрт буынның өкілдері, ұрпақ сабақтастығы суреттелген шығарма. Есберген әулетінің басынан кешкенін бейнелей отырып, бүкіл қазақ халқының басынан кешкен тағдырын сипаттайды. Онда қазақ даласының тұрмысы мен мәдени өмірін суреттейтін бірнеше эпизодтар кездестіреміз.

«Қонақтар үшін арнайы киіз үйлер тігілді. Ру ақсақардарын, ел ағаларын төрге оздырып, солармен тізе тиістіре малдасын құрып өзі де жайғасты. Атап сойған ақсарбастың еті желініп, ақсақалдар ас қайырды. Есберген алты қанат ақ үйдің шаңырағына басын сәл көтеріп көз тастап, уық, керегені шола ортадағы маздап жатқан отқа көзін тоқтатты». Яғни киіз үй көшпелілердің тұрмыстық қажеттіліктерін қанағаттандырып қана қоймай, оның құрылымының өзі халықтың қоршаған әлемге деген көзқарасының айнасы болды. Көшпелі өркениеттің символизмі әлемге деген философиялық қарым-қатынасты білдірді. Мысалға киіз үйдің есігіне қарама-қарсы ең құрметті орын – төр. Төрге әрдайым құрметті қонақтар отырғызылды, өйткені қазақ мәдениетінде қонақ – Жоғары күштердің елшісі саналған, сондықтан оны жақсы қарсы алу, тамақтандыру және құрмет көрсету керек.

«Тәңірге мың тәубе. Діні жат, ділі жат елді көрдім. Белдеусіз үйіне түнедім, белгісіз биіне жүгіндім. Арып-ашып, өзегім талса да, алаңдап ас іштім». Халық:

«Бес дегені белдеулер,

Белдеусіз үйде жел кеулер.

Белдеусіз үй болмайды,

Белдеу желден қорғайды», - деген.

«Шаңырақ – шеңбер тәрізді шабағынан және күлдіреуіштерден тұрады. Оның төбесін түндіктің жартылай ашық тұруы, бір жағынан, тұрмыс қажеттерінен туса, екінші жағынан, шаңырақ шексіз аспанның белгісі, мәңгілікке апаратын жол іспеттес. Егер киіз үйге жоғарыдан төмен қарасақ, онда шаңырақ күнге, ал уық, керегелері оның сәулелеріне ұқсас. Тұрғын үй адамның өмір салтымен, оның дүниетанымымен, әлемдегі алатын орнымен тікелей байланысты. Жазық дала тек көкжиекпен шеңбер тәрізді шектелген. Сондықтан көшпелілердің де тұрағы дөңгелек. Орталық Азиядағы күмбездік архитектураның бір бастауы – көшпелілердің киіз үйі» [2].

«Әй, күйеу бала! Орныннан тұра алады екенсің ғой, кел. Қылығыңнан әдепсіздік емес, мінез көрдім. Шаңыраққа қарап, босаға сыйлайтын ер екенсің. Қарындасым жаман жігіт таппапты, бақытты болыңдар.. Бұйырғаны кетпейді, Раушан екеуі бас құрап, бастарына үй тігіп, бауырына қазан асты».

Киіз үйдің шаңырағы ұрпақ жалғастығының символы, бейбітшілік символы. Адамдар шаңыраққа қарап ант берген. Шаңырақ әкеден балаға қалдырылып отырған. «Әкесінің шаңырағын құлатпай, түтінін түтетіп отыр», - дейді. Артында қалдырар ұрпағы жоқ адам о дүниелік болса, әулеттің соңы екенін білдіріп, шаңырақты молада қалдыратын болған.

Шаңырақ көтергелі отырған жас жұбайлардың отауын қалыңдықтың туыстары дайындаса, ал отаудың есігін жігіттің туыстары жасатып әкелетін болған. Жас отбасы үшін киіз үйдің рөлін этнограф Н.Ж. Шаханова жазған болатын: «Киіз үй мен есіктің қаңқасын әр түрлі шеберлердің жасауы, екі бастаудың (ерлер мен әйелдер) киіз үйде бірігуі қалыңдық пен күйеу жігіттің отау құруымен астасып жатыр.. Отбасын құрып жатқан жастарға айтылатын «шаңырағың биік, босағаң берік болсын» [3].

Байлықты, құтты білдіретін босаға кіз үйдің маңызды сакральды бөлігі. Жаңа түскен келін отауға кірерде, босағада 3 рет иіліп, босағаны оң аяқпен аттаған. Ата-әжелеріміз «босағаға сүйенбе», «босағада тұрма» дейтін еді. Хабаршы «қара» хабар әкелгенде, оң аяғымен босағаға сүйеніп, аяғымен басқан. Нәрестелер жиі шетінеген жағдайда, келесі жаңа нәрестенің кіндігін босағада кескен. Кейбір қазақ тайпаларында қайтыс болған адамның өлігін шығарарда босағада 3 рет көтеріп, түсірген.

Жазушы шығармада қазақ халқының кешегі күні мен бүгінін салыстыра көрсетеді. Қазақ жұрты үшін сонау жылдардағы кең жазық даланың, астындағы жылқының, ыстық пен суыққа шыдайтын баспанасы киіз үйдің өмір-салтындағы рөлін айқындаймыз.

Киіз үй көшпенділердің дүниетанымында маңызды рөл атқарады және олардың өмір салты мен мәдениетінің символы болып табылады. Бұл көшпелі тұрғын үй ғана емес, сонымен қатар олардың бүкіл өмір салтын, дәстүрлері мен құндылықтарын бейнелейді. Ең алдымен, киіз үй бостандық пен тәуелсіздікті білдіреді, олардың табиғатқа жақындығын және қоршаған ортамен тығыз байланысын көрсетеді. Киіз үйдің ішіне барлық отбасы мүшелері мен басқа да жақын адамдар жиналып, бірге уақыт өткізіп, маңызды мәселелерді талқылап, мерекелерді атап өтеді. Сонымен қатар, киіз үй терең символдық мағынаға ие. Бұл ұрпақтан-ұрпаққа берілетін білім мен даналықтың орны. Жалпы, киіз үй көшпенділердің дүниетанымының ажырамас бөлігі және олардың өмір салтының, мәдениеті мен құндылықтарының символы болып табылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Гачев Г.Д. Национальные образы мира. Евразия – космос кочевника, земледельца и горца. – М.: Институт ДИДИК, 1999. – 368 с.
2. Мәдениеттану: жоғарғы оқу орнындары мен колледж студенттеріне арналған оқулық. Алматы: Раритет, 2005.- 416 б.
3. Шаханова Н.Ж. Мир традиционной культуры казахов. – Алматы, 1998. –212 с

СОДЕРЖАНИЕ
CONTENT

КИМ ВЕНЕРА ВЛАДИМИРОВНА, КИМ АЛЕКСЕЙ МАКСИМОВИЧ (КЫЗЫЛОРДА, КАЗАХСТАН) СИСТЕМА СОЦИАЛЬНЫХ ПОСОБИЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	3
ФАЙЗУЛИН РАВИЛЬ КАЛИМОВИЧ (АЛМАТЫ, КАЗАХСТАН) РОЛЬ ПАМЯТИ КАК ФАКТОР МЫШЛЕНИЯ В ОБЩЕСТВЕ	7
ПРОЦЕНКО ОКСАНА ДИЯШЕВНА (АСТАНА, КАЗАХСТАН) ФОРМИРОВАНИЯ ТУРИСТИЧЕСКОГО ИМИДЖА КАЗАХСТАНА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СОБЫТИЙНОГО ТУРИЗМА	11
ДУЗБАЕВ ТУСУБЖАН МУКАЙЕВИЧ (АЛМАТЫ, КАЗАХСТАН) О ВЛИЯНИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ИДЕОЛОГИИ НА МАССОВУЮ ОБЩЕСТВЕННОСТЬ	14
САРИЕВА ПЕРИЗАТ МАХАТОВНА (АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН) СӘН ӘЛЕУМЕТТІК-МӘДЕНИ ФЕНОМЕН РЕТІНДЕ	18
ЮСУПОВ ПАВЕЛ ВАСИЛЬЕВИЧ (МИНСК, РЕСПУБЛИКА БЕЛАРУСЬ) МЕХАНИЗМЫ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ ПОЗИЦИИ БИЗНЕС-СООБЩЕСТВА В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ РЕГУЛИРОВАНИЯ В РАМКАХ ЕАЭС	22
БАТИХАНОВА МӨЛДІР НҮРБЕКҚЫЗЫ (АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН) ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ УРБАНИЗАЦИЯ МЕН ІШКІ-КӨШІ ҚОН МӘСЕЛЕЛЕРІ	26
МЕЙРАМОВ АЗАМАТ ЕРМЕКОВИЧ (АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН) "ТАЛИБАН БИЛГІНДЕГІ АУҒАНСТАН: ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ЕЛДЕРІНІҢ САЯСАТЫНА ӘСЕРІ"	30
СЕЙТЖАПАР ФАРИЗА НҮРҒАЛИҚЫЗЫ (ШЫМКЕНТ, ҚАЗАҚСТАН) «ХАЛЫҚ МУЗЫКА ОРЫНДАУЫНДА ЭМПАТИЯНЫҢ ОРНЫ»	33
АЛИБАЕВА АЙНУР НАЗАРОВНА (АЛМАТЫ, КАЗАХСТАН) ВОСПРИЯТИЕ И ОТНОШЕНИЕ К КУЛЬТУРНЫМ РАЗЛИЧИЯМ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ИНДУСТРИЮ ГОСТЕПРИИМСТВА И ТУРИЗМА	36
ЕСБОЛОВА МОЛДИР АУЕЛТАЕВНА (АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН) ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЕМДІК ТУРИЗМНІҢ ҚАЛЫПТАСУ ЖӘНЕ ДАМУ ТҮРЛЕРІ	40
СЕРІКБАЕВА ҚАЛДЫКҮЛ ҚАРМАНБАЕВНА, МУСАКУЛОВА ДАНА АКИМОВНА, БЕКСЕЙТОВ НҮРЖАН БЕКСУЛТАНОВИЧ (ШЫМКЕНТ. ҚАЗАҚСТАН) ЗАМАНАУИ МУЗЫКАЛЫҚ МӘДЕНИЕТ МӘСЕЛЕЛЕРІ	44
ОРНЫҚБАЕВА ҚҰНДЫЗАЙ БОЛАТБЕКҚЫЗЫ (ОРАЛ, ҚАЗАҚСТАН) КИІЗ ҮЙДІҢ КӨШПЕНДІЛЕР ДҮНИЕТАНЫМЫНДАҒЫ СИМВОЛДЫҚ МӘНІ	48

Научное издание

МАТЕРИАЛЫ
Международного научно-методического
журнала
«ВЕСТНИК БОБЕК»

Сборник научных статей
Ответственный редактор – Е. Абиев
Технический редактор – Е. Ешим

Подписано в печать 28.02.2024
Формат 190x270. Бумага офсетная. Печать СР
Усл. печ. л. 25 п.л. Тираж 10 экз.

